

Humanist i zagrebački biskup *Nicolaus Olahus* (Nikola Olah, *Nicolae Valahul* ili *Românul*, 1543-1548) i njegova korespondencija sa Stjepanom Brodarićem

Ovaj rad je posvećen važnoj povijesnoj ličnosti Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i čuvenom humanistu rumunjskog podrijetla *Nicolausu Olahusu* (1491/3-1568), koji je nedovoljno poznat u hrvatskoj historiografiji. Autorica je u članku pokušala ukratko rekonstruirati, prema tiskanim izvorima i relevantnoj literaturi, njegovo podrijetlo te crkvenu i političku karijeru. Težište se stavilo na njegovu djelatnost kao zagrebačkog biskupa te na njegov humanistički opus. Detaljno je analizirana njegova korespondencija s hrvatskim prelatom, diplomatom i humanistom Stjepanom Brodarićem.

Budući da su Hrvati i Rumunji ili barem dio njihovih nacionalnih korpusa u prošlosti dulje ili kraće živjeli u istim državama (srednjovjekovna Ugarska/Habsburška Monarhija/Austro-Ugarska ili Osmansko Carstvo), hrvatska i rumunjska povijest više su povezane nego što to danas izgleda. Neki Hrvati imaju posebno mjesto u rumunjskoj povijesti, poput moldavskog kneza Gašpara Grazianija s početka 17. stoljeća,¹ dok su neke povijesne ličnosti rumunjskog podrijetla u 15. i 16. stoljeću znatno utjecale i na sudbinu hrvatskih zemalja. Ti su Rumunji potjecali iz Transilvanije, koja je stoljećima bila dio Ugarske. Jedan od njih je i važna povijesna ličnost Ugarsko-hrvatskog kraljevstva i čuveni humanist, poznat pod renesansnim imenom *Nicolaus Olahus* (1491/3-1568). O njemu se ponajviše pisalo u rumunjskoj i mađarskoj historiografiji, a i u Slovačkoj i Belgiji, na području zemalja u kojima je živio i djelovao.²

¹ Vidi o Gašparu Grazianiju MANEA-GRGIN 2006, 51-77.

² Pionirska djela koja su se bavila Olahovom biografijom su: LUPAŞ 1927, 117-25; SZEMES 1936; BEZDECHI 1939; BUCKO 1940. Daljnja istraživanja i analize su provodili: FIRU i ALBU 1968; TONK 1969 1969, 13-31; BEKE 1993, 19-24. Prvu studiju o Olahu na engleskom jeziku objavila je BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 125-67, 351-58 (reprint: BIRNBAUM 1993), a prvu natuknicu u leksikonu na engleskom objavio je DOMONKOS 1987. Postoji, također, nekoliko korisnih uvodnih poglavlja te članaka: IPOLYI 1875, i-xv; ROERSCH 1904, 297-307; EPERJESSY i JUHÁSZ 1938, iii-viii; ALBU 1968, 515-23.

U hrvatskoj historiografiji se, pak, nedovoljno zna o Olahu, iako je nekoliko godina bio i zagrebački biskup (1543-1548). Najbolje ga je do sada predstavio Baltazar Adam Krčelić, u svojoj povijesti Zagrebačke biskupije, prije gotovo dva i pol stoljeća.³ Autor se vrlo kratko dotakao Olahovog podrijetla i života, dijela njegovog opusa - *Hungarije* i *Chronicon*, koje je imao u rukama u ediciji Matthiasa Bela iz 1735. - te njegove aktivnosti kao zagrebačkog biskupa. Za ovo posljednje Krčelić se može i danas konzultirati kao sekundarni izvor, u nedostatku originalnih dokumenata. No, on nije bio u mogućnosti, iako je to jako želio, pronaći Olahove kolekcije pjesama i korespondencije, a i njegovog *Athilu* je samo usput spomenuo. Stoga ću u ovom članku pokušati nadopuniti Krčelića i dodati ono što mu nedostaje iz cjelokupne slike o Olahu. To ću učiniti prema dostignućima suvremene historiografije, uključujući u to vlastita istraživanja i promišljanja, pogotovo u vezi s njegovom korespondencijom s dobrim prijateljem, hrvatskim biskupom, diplomatom i humanistom Stjepanom Brodarićem.

Tko je u stvari bio Nikola Olah? Podrijetlo i mladost

Baltazar Krčelić je saznao iz Olahove *Hungarie* da je povijest njegove obitelji zapravo započela u Vlaškoj, ženidbom njegovog djeda *Mamzille*, vjerojatno *Mânzilă*, s rijeke Argeș, koji je očito trebao biti plemićkog podrijetla, s Marinom. Prema Nikoli, ona je bila sestra transilvanskog vojvode i regenta Ugarske te poznatog borca protiv Osmanlija Janka Hunjadija, također rumunjskog podrijetla. No, kada je vojvoda *Dragula* došao na vlast (Vlad III *Țepeș* Drakula, najvjerojatnije je ovdje riječ o njegovoj drugoj vladavini, 1456-1462) djelomice ubivši, a djelomice protjeravši pripadnike rivalske kuće *Dănulești*, ubio je sjekikom i *Stanciula*, starijeg *Mânzilinog* sina. Nikolov otac *Stoian* (*Stojam*), drugi sin *Mamzille*, koji je tada bio još dijete, pobjegao je u susjednu Transilvaniju (danas u Rumunjskoj) k sinu Janka Hunjadija, ugarsko-hrvatskom kralju Matijašu Korvinu. Njemu je *Stoian* ili *Ștefan* (u Transilvaniji, odnosno Stjepan) služio kao vojnik, prema Nikolovim tvrdnjama s visokim činom. Kralj Matijaš, vjerojatno sa svrhom provođenja svoje politike u Vlaškoj, više je puta htio pomoću vojske vratiti *Stoiana* ondje i postaviti ga na prijestolje. No, *Stoian* je preferirao miran i siguran život u Transilvaniji i oženio se ondje, ne zna se točno kada, Barbarom *Hunzár*.⁴

³ KRČELIĆ 1770. Vidi i LUKINOVIĆ 1995, 239-40; člančić se nalazi u skraćenom obliku i u LUKINOVIĆ 1995a, 157-58. *Hungaria*, XII, 7-8. Kratka bilješka o Olahu postoji i kod MANDUŠIĆ 2009, 36, bilj. 16.

⁴ *Mamzillæ, ab Argyes, ex vxore Marina, eiusdem Joannis Vaiuodæ soror, duo erant inter alios filii: uni nomen fuit Stantzul, qui Danum, & Petrum filios suscepit; alteri Stojam, hoc est, Stephanus. Is me, & Matthæum, filios; Vrsulam, & Helenam filias genuit. Potitus igitur rerum Dragula, Stantzulum patrum meum insidiis interceptum, securi percussit. Stephanus vero, puer adhuc, DEO sibi propitio, illius euadens tyrannidem;*

Olahovo plemićko obiteljsko stablo navedeno je u nekoliko drugih dokumenata, poput dvije Ferdinandove diplome: iz 1548, kojom mu je potvrđeno plemstvo, te iz 1558, kojom je dobio titulu baruna Carstva.⁵ Spomen o njegovom plemićkom podrijetlu postoji i u Olahovoj oporuci iz 1562, u oporukama bliskih članova obitelji, u dokumentima u vezi s djelatnošću njegovog oca u gradu Oraštie, u izvorima o staroj povijesti grada Sibiu a te u pismu iz ožujka 1533. poslanom prijatelju Cornelisu Schepperu.⁶

Ipak, Olahovo podrijetlo i život nisu još uvijek potpuno jasni, iako se o tom problemu dosta raspravljalo u historiografiji.⁷ Osim u *Hungariji*, Nikola je i u drugim svojim djelima te u korespondenciji ostavio dosta podataka o sebi, međutim neke njegove informacije su proturječne, kao i drugi relevantni izvori. Sam je napisao da se rodio u siječnju 1493. u današnjem Sibiu (Nagyszeben, Hermannstadt) u Transilvaniji (gdje su često bježali rumunjski plemići iz Vlaške),⁸ međutim na njegovom nadgrobnom spomeniku, koji je oporučno naručio, piše 10. siječnja 1491. godine.⁹ Ne zna se točno ni tko je bio djed Mânzilă (*Mamzilla*, čudno ime),¹⁰ a u vezi s time nije moguće saznati ni je li bio iz obitelji Dănulești ili Drăculești (dvije vlaške konkurentne vladarske loze iz dinastije Basarab), jer se čini da o tomu ni Nikola nije bio siguran. No, u slučaju da je sin Vlada Țepeșa i vlaški knez Mihnea Zli (*Mihnea cel Rău*, 1508-1509) Olahu bio stric, kao što je na jednom mjestu sam tvrdio, Drakula bi trebao biti i Mânzili otac, a u historiografiji nije poznat njegov sin pod tim imenom. Stoga je najvjerojatnije, ali ne i sigurno, njegovo podrijetlo po ženskoj liniji iz loze Drăculeștija, odnosno da je bio rođak Vlada III Țepeșa Drakule (kasnije je Olah pisao da Drakula nije ubijao samo moguće rivale iz obitelji Dănulești, nego i svoju rodbinu kako mu ne bi ugrozili vlast).¹¹ Postoji još nedoumica u vezi s Nikolom, npr. u izvorima ne postoje

confugit ad MATTHIAM regem: qui, vt ab ipsomet patre, & Joanne Bornemisza, ac Ambrosio Sárkán, Comitibus in Hungaria, qui cum patre, vna sub rege militabant, postea audiui, decreuerat eum saepe numero, ad regnum, cum exercitu reducere; sed pater videns rerum mutationes, quae imperii gratia illic fiunt, periculosas esse; maluit in Transylvania matrem meam Barbaram Hunzár ducere uxorem, vitamque agere priuatam, quam in tyrannide & imperio, mille periculis subiecto, instar maiorum suorum, interfici. - Hungaria, XII, 23-4.

⁵ Vidi TONK 1969, 21-31; MERÉNYI 1896, 153 (Nikolin testament).

⁶ Vidi TONK 1969, 14; *Codex ep*, 7. 3. 1533, Olah iz Bruxellesa Schepperu, koji je bio podrijetlom iz Flandrije.

⁷ Vidi u vezi s time u starijoj rumunjskoj i mađarskoj historiografiji primjerice TONK 1969, 13.

⁸ *Nicolaus Olahus, Archi-Episcopus Strigoniensis, natus est Cibinii, ciuitate principali Saxonum Transylvaniae, in mense Januario, Anno Domini MCCCCXCIII. – Chronicon*, 38.

⁹ Vidi na primjer FIRU i ALBU 1968, 53.

¹⁰ BEZDECHI 1928-30, 70-3.

¹¹ IPOLYI 1875, dalje *Codex epistolarum*, odnosno *Codex ep*, 7. 3. 1533, Olahovo pismo Schepper iz Bruxellesa (310-12); *Hungaria*, XII, 23-5; TONK 1969, 21-31; MERÉNYI 1896, 153 (Nikolin testament). Vidi primjerice i BEZDECHI 1928-30, 64-72; TONK 1969, 13-31.

dokazi da je Hunjadi zaista imao sestru Marinu. Ona se ne spominje u ispravama iz 1548. i 1558, niti da je Olah bio u rodu s Jankom Hunjadijem.¹² Je li se Nikola krivo predstavljao kao rođak Hunjadijevaca (Janka i Matijaša), najpoznatije i najpoštovanije obitelji u regiji? Budući da je u Ferdinandovim diplomama iz 1548. i 1558. prezime Olahove majke *Huzar*,¹³ njezino etničko podrijetlo također je ostalo nejasno - je li rumunjsko ili mađarsko: Hunsar, Husar, Huszár? Izgleda da je ipak bila mađarskog podrijetla i da je njezina obitelj pripadala dobrostojećem transilvanskom građanstvu.¹⁴ Takvih se primjera može još dodati.¹⁵ Čudno je i to što je Nikola nadimak *Olahus* pretvorio u prezime, kao i drugi članovi njegove obitelji.¹⁶ Ipak, iako se s jedne strane smatrao Panoncem,¹⁷ s druge strane je pisao o Vlaškoj kao o *patria mea paterna*.¹⁸

No, dok dio povjesničara uglavnom vjeruje onom što je Olah tvrdio o svom vlaškom plemićkom podrijetlu, drugi su mišljenja da je Nikola izmislio svoje podrijetlo te da je njegova obitelj postala plemićka tek kasnije.¹⁹ Ipak, određeni događaji zabilježeni u izvorima 1504. idu u prilog Nikoline plemenitosti. Olah je iste godine otišao s obitelji iz Sibiuu u Orăștie, jer je kralj njegovog oca Stoiana imenovao za suca (*judex regius*). No, njemački građani tog transilvanskog grada su se tada pobunili protiv tog imenovanja, jer je Stoian bio plemić.²⁰

Nejasnoće oko Nikolinovog života nisu povezane samo s njegovim podrijetlom: ne zna se ni je li započeo osnovnu školu u rodnom Sibiuu ili Orăștieu.²¹ Zna se

¹² Vidi na primjer BEZDECHI 1928-30, 70-1; TONK 1969, 17.

¹³ Vidi TONK 1969, 23, 30.

¹⁴ Vidi BEZDECHI 1928-30, 75; TONK 1969, 17-18, 20.

¹⁵ Primjerice, Olah je dodao u *Hungaria*, XII, 24: *Petrus ab Argyres, Stantzulis filius, de quo mentionem feci, Patruelis meus, scripsit ad me his diebus... creatum fuisse in Transalpina Vayudam*, međutim historiografija se ne slaže oko toga tko bi on mogao biti.

¹⁶ *The Carmina* (NEAGU 2003), 343 (br. 69), Olahov epitaf bratu Matiji: *Hoc ego qui iaceo quondam Matthaes in antro/ Olahus, rector, praeses & vrbis eram./ Maiorum genuit me Transalpinia tellus./ Stemmate praeclaro, ast hic uelut hospes eram.*

¹⁷ *The Carmina* (NEAGU 2003), 345 (br. 69): *Nos Pannonnes...*

¹⁸ *Codex ep.*, 7. 3. 1533, Olahovo pismo Schepperu iz Bruxellesa (311).

¹⁹ Takve tvrdnje pojavile su se već krajem 16. stoljeća, u knjizi *De Statu reipublicae hungaricae* ugarskog polihistora Ferencza Forgácsa, kojeg je Olah poslao studirati u Padovu i preporučio ga Ferdinandu za biskupiju u Oradei. Vjerojatno je uzrok Forgácsevih objeda bio politički konflikt s Olahom – vidi BEZDECHI 1928-30, 64-5; BEZDECHI 1939, 31-2; FIRU i ALBU 1968, 84-5. Ipak, u 18. stoljeću izdavač *Hungarie* Matthias Bel napisao je u svojoj bilješci na str. 23: *Ergo, ab inuidis, dubitationem, de illustri adeo OLAHI genere, motam fuisse oportuit: nobis summi viri, potior est fides, quam eius aemulorum*. No, i TONK 1994, 11, tvrdi da je moguće da su Olahovi postali plemići tek negdje u razdoblju 1517-1520, jer se tek u pismu kralja Ludovika II gradskom vijeću Sibiuu, kojim je 1520. zamijenio *judexa* grada Orăștie Stjepana Olahusa s njegovim sinom Matijom, obitelj pojavljuje kao plemićka.

²⁰ FIRU i ALBU 1968, 50.

²¹ GYÖNGYVÉR 1999, 6.

tek da je kasnije (od oko 1505) pohađao kaptolsku školu u Oradei (Nagyvárad), gradu koji je bio jedan od prvih centara humanizma u srednjoj Europi. Tamošnja je škola u to vrijeme imala predmete prema zapadnim modelima (*septem artes liberales*) i ugledne profesore iz inozemstva.²² Među njegovim profesorima bio je i biskup Oradee (od 1505) Sigismund Thurzó, kojeg je Olah kasnije nazvao *meum olim nutricius*.²³ Godine 1510. Nikola je došao na dvor Vladislava II,²⁴ izgleda kao paž ili vratar, što je ostao do kraljeve smrti šest godina kasnije (1516). Na kraljevskom dvoru u to vrijeme u kancelariji je radio i Georgius Szatmári, kome je vjerojatno Thurzó preporučio mladog Olaha. Szatmári je bio stari Thurzów prijatelj i kolega sa studija te neposredno prije njega biskup u Oradei do 1505, kada je stekao pečujsku biskupsku stolicu.²⁵

U vrijeme kada je Olah došao na dvor, on je postupno gubio ulogu intelektualnog centra koju je imao za vrijeme kralja Matijaša Korvina, ali sačuvao je svoj sjaj. Za vladavine Jagelovića (1490-1526) nije se više ulagalo u *Bibliothecu Corvinianu*, dok se nerealno trošilo na lov, turnire, sjajne svečanosti i gozbe. Feudalna anarhija bivala je sve veća, a sukladno tomu je autoritet monarha oslabio, kao i međunarodni prestiž dvora, koji je također bio izgrađen za vrijeme kralja Matijaša. Postojali su i drugi faktori koji su pridonijeli slabljenju centralne vlasti, poput ekonomske krize i devastacije kao posljedica seljačke bune pod vodstvom Györgya (Jurja) Dözse, 1514. godine. No, kulturni i moralni kapital koji se stvorio u prijašnjem razdoblju nastavljao je donositi velike plodove. Broj intelektualaca, crkvenih i sekularnih, bio je u usponu. Nova generacija humanista se pojavila, a kraljevski dvor nastavio je ugošćavati erudite humaniste: historiografe, lingviste i mislioce koji su bili Erazmovi sljedbenici. Ipak, decentralizacija ekonomske i političke moći dovela je do širenja kulture; sve više su crkveni i laički dostojanstvenici te srednja klasa nudili pravi ambijent za razvoj umjetnosti i znanosti. Broj mladića koji su išli na strana sveučilišta bio je najveći do tada; sve više visoko pozicioniranih u društvu priznavalo je potrebu zapošljavanja obrazovanih ljudi.²⁶

No, Nikolina želja bila je najvjerojatnije postati klerik, a ne samo dvorjanik. Prema njegovim vlastitim bilješkama, iste 1516. prihvatio je dužnost tajnika pečujskog biskupa i *mecene* Szatmárija,²⁷ te je vjerojatno studirao teologiju u istom

²² Dok je 1440-ih u Oradei biskup bio Ivan Vitez, tamošnja kaptolska škola dobila je na važnosti. Vitez je talentirane đake, poput Janusa Pannoniusa, Ivana Viteza ml. i drugih, slao u Italiju na studij.

²³ *Hungaria*, XVI, 8.

²⁴ Gore navedeni podatak o Olahu je drugi po redu koji daje o sebi, nakon rođenja, u svom djelu *Chronicon*, 38: *Dictus NICOLAVS OLAHVS, Anno MDX, in mense Maio, venit ad aulam Vladislai Regis.*

²⁵ Vidi i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 126.

²⁶ BITSKEY 1999, 236, 249-50.

²⁷ *Chronicon*, 39.

gradu.²⁸ Dakle, Olah nije studirao u inozemstvu, što je tada bio plemićki običaj, a što je i sam kasnije priznao.²⁹ No, to je također nagnalo neke povjesničare negirati njegovo plemićko podrijetlo.³⁰

Godine 1518. Olah je dobio titulu pečujskog kanonika. S vremenom je sve više napredovao u hijerarhiji ugarske crkve, kao i u političkom smislu. Njegova karijera je zapravo bila osigurana kada je Szatmári izabran za primasa Ugarske, odnosno ostrogonskog nadbiskupa (1521), a Nikola ga je slijedio u taj grad - 1522. postao je arhiđakon od Komároma (Komarna) i ostrogonski kanonik. Budući da je sve ovo vrijeme posjećivao dvor, nakon Szatmárijeve smrti (1524) kralj Ludovik II ga je primijetio i imenovao u ožujku 1526. svojim tajnikom i savjetnikom, a ubrzo nakon toga, tijekom vojnih priprema protiv Osmanlija, tajnikom i savjetnikom kraljice Marije Habsburške.³¹

Olahov egzil

Mohačka bitka protiv Osmanlija, 29. kolovoza 1526, imala je katastrofalne posljedice za Ugarsku. Odmah nakon bitke, početkom rujna kretala se spora kraljevska kolona, kao da su išli u lov, na putu iz Budima prema sjeveroistoku. Kolonu su predvodili ugarsko-hrvatska kraljica Marija Habsburška i njezina svita, koji su otišli u Požun (Bratislava, Pozsony), a onda u Beč, pod zaštitu njezinog brata kralja Ferdinanda. Gore navedeni opis odlaska kraljice ostavio je baš Olah, kao jedan od članova njezine svite. Prema Nikoli, ubrzo nakon što je kralj napustio Budim 20. kolovoza, kraljica ga je poslala u Mohač s porukom da kralj odgodi borbu do dolaska pomoći. No, Ludovik se nije htio osramotiti pred poviješću i pobjeći od neprijatelja koji je prijetio njegovoj zemlji. Ipak je prije bitke naredio Nikoli da se vrati u Budim s molbom da kraljica odmah krene za Požun.³² To što je bio kraljevski kurir najvjerojatnije je Olahu spasilo život, jer nije sudjelovao u Mohačkoj bitci u kojoj je poginulo mnoštvo ugarskih plemića i prelata te sam kralj.

No, kao i njegov otac, Nikola je morao otići u egzil. Pet je godina (1526-1531) slijedio kraljicu u njezinoj *peregrinatio* (iako ne uvijek bez prigovora),³³ ne samo

²⁸ Vidi BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 126, iako autorica nije ponudila nikakve dokaze za to.

²⁹ *Imbuit ingenium nostrum non Itala Tellus./ Graecia nec cultas praebuit illa scholas./ Non nostros etiam mores Germania finxit/ Non Vrbs, quae Gracchi nomine dicta fuit./ Terra brabantia dedit nullos mihi docta Magistros./ Gallia nec Charites ingeniosa suas./ Si quid inest Nobis, quod multum Exile fatemur./ Hoc furtim taciti me docuere libri.* – The *Carmina* (NEAGU 2003), 303 (br. 19, *Ad Emerici Calnai Litteras Responsio* ..., 1536.)

³⁰ Vidi o tome primjerice GYÖNGYVÉR 1999, 5.

³¹ *Chronicon*, 39.

³² *Codex ep.* 10. 3. 1532, Olahovo pismo Ursinusu Veliusu iz Bruxellesa.

³³ Vidi na primjer pismo poslano iz Bruxellesa 16. 10. 1531. prijatelju Ioannesu Antoniusu, baronu od Burgisa, koji je tada bio papin poslanik u Engleskoj, *Codex ep.* 158-60.

u današnjoj Slovačkoj i Mađarskoj, nego i po Moravskoj, Austriji i Njemačkoj (Znojmo, Beč, Linz, Innsbruck, Augsburg). Prisustvovao je Ferdinandovoj krunidbi u Székesfehérváru (studenj 1527) te je u to vrijeme postao kustos i kanonik ondašnje crkve (*Ecclesiae Albæ Regalis*).³⁴ Zašto je napustio Ugarsku objasnio je u svojoj korespondenciji: zbog previranja i generalnog prevrata ondje, jer je htio imati mir za pisanje i kontemplaciju, iako bi najviše volio živjeti u svojoj zemlji uz obitelji i prijatelje.³⁵

Olah je bio uvjeren da samo pomoć sa zapada može spasiti Ugarsku te je zbog toga podržavao politiku jačanja Habsburgovaca u karpatskom bazenu, iako je kritizirao Ferdinanda i Karla V jer trenutačno nisu ništa poduzimali kako bi oslobodili Ugarsku od Osmanlija.³⁶ Pisao je papi Klementu VII, drugim prelatima, Karlu V i Ferdinandu te predstavnicima drugih kršćanskih vladara, pozivajući ih da se udruže u sveti rat – od pape je tražio *expeditionem generalem contra Turcos*.³⁷ Karlu V se obratio i svojom *oratio* na saboru u Augsburgu 1530,³⁸ u skladu s tradicijom protuosmanskih govora 15. i 16. stoljeća. Tražio je da se organizira pohod protiv okupirane Slavonije, jer je mislio da se ondje osmanska moć može razbiti, odnosno 3000 pješaka i 8 topova.

Tijekom sljedećeg desetljeća, 1531-1542, boravio je Olah na dvoru u Bruxellesu u današnjoj Belgiji (tada dio šire Nizozemske). Godine 1531. Karlo V imenovao je ondje svoju sestru, kraljicu Mariju regenticom, a *cum qua etiam NICOLAVS OLAHVS simul profectus fuit*.³⁹ U međuvremenu, situacija u Ugarskoj bila je nesređena, jer su se habsburški kralj, budući car Ferdinand I i transilvanski vojvoda Ivan Zapolja borili za ugarsku krunu, do mira u Oradei 1538. godine. Kao tajnik i savjetnik kraljice Marije, Olah se našao u tom sukobu na strani njezinog brata Ferdinanda. Život na dvoru nije mu bio previše po volji, kao ni ideja da

³⁴ *Chronicon*, 40; *Codex ep*, 10. 3. 1532, Olah Ursinusu Veliusu iz Bruxellesa.

³⁵ *Codex ep*, 216.

³⁶ *Codex ep*, vidi primjerice 4. 9. 1529, Olahovo pismo Pavlu Gerébu iz Znojma; 15. 2. 1530, papi Klementu VII iz Linza; 11. 3. 1530, Karlu V iz Linza; 7. 3. 1533, Schepperu iz Bruxellesa.

³⁷ Vidi primjerice *Codex ep*, 4. 11. 1529, Olah Pavlu Gerébu iz Znojma (Znaim, u Moraviji); 15. 2. 1530, papi Klementu VII iz Linza; 11. 3. 1530, Karlu V iz Linza; 16. 25. 29. 10. 1531. te 23. 6. 1536, Ioannesu Antoniusu od Burgisa iz Bruxellesa; 1. 5. 1533, Cornelisu Schepperu iz Bruxellesa; 8. 2. 1533. i 22. 3. 1534, nadbiskupu Ivanu od Lunda iz Bruxellesa. Vidi i *Opus Epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami, denuo recognitum et auctum per P.S. Allen, Oxonii, MCMXXXVIII*, sv. IX, 13. i 25. 10, 19. 11. 1530, Erazmu iz Augsburga - skenirano preko Googlea na: www.archive.org/.../opusepistolarum02garrgoog/opusepistolarum02garrgoog_djvu.txt (pristup ostvaren 29. 9. 2010.). Ferdinandu je napisao: *Ouare Princeps Potentissime, si consideraris, quam necessarium est in rempublicam christianam sit, contra hostes fidei, Christo iuuante aliquid praeclari agere* - *Codex ep*, 139.

³⁸ Olahova *oratio* održana je 1. 10. 1530. i nalazi se u *Codex ep*, 75-82.

³⁹ *Chronicon*, 40. S druge strane, car Karlo V koristio je Bruxelles kao sjeverni glavni grad njegovog carstva; grad je procvjetao pod njegovom vladavinom.

prati kraljicu Mariju u Belgiju, koja mu se isprva nije svidjela. Nadao se da će se vratiti u domovinu ili da će barem ostati u Ferdinandovoj službi, a ne služiti u gineceju, odnosno kraljici, ali ona ga je uspjela vratiti k sebi. Olah je zapravo želio postati biskup u Ugarskoj, ponajviše u Transilvaniji, međutim Ferdinand nije neko vrijeme ispunio obećanje koje mu je dao u vezi s time. S druge strane, njegova su imanja u Ugarskoj i Transilvaniji u njegovoj odsutnosti došla u ruke drugih. Zbog toga, te zbog neispunjenih obećanja Habsburgovaca prema njemu (i kraljica i Karlo V imali su financijske probleme) morao je trošiti iz onoga što je imao kada je otišao iz Ugarske, što ga je dovelo do sve lošije materijalne situacije.⁴⁰ No, s vremenom se naviknuo na novu klimu, ljude i mjesta. Krajem 1531. Olah je ušao u vrlo važan humanistički krug (pogotovo s poznatog *Collegium Trilinguea* u Leuvenu/Louvainu) u široj Nizozemskoj i počeo je stvari percipirati nešto drukčije. Čak se šalio da je, dok je kraljica lovila divlje životinje u šumi, lovio grčki izgovor u Leuvenu i obnovio poznanstvo s tamošnjim sveučilišnim profesorima (*docta familiarique consuetudine amicorum*).⁴¹ No, odbio je ideju da je od Panonca postao Flamanac, a povratak u domovinu ga je opsjedao.⁴² Ipak, njegov položaj tajnika i savjetnika regentice postao je dosta važan. Humanisti su tražili njegove usluge i pokušali su mu postati prijatelji te je on postao mnogima od njih mecena.⁴³

Godine 1539, nakon potpisivanja mirovnog sporazuma između Ferdinanda i Zapolje koji je odredio da se dobra vrate prijašnjim vlasnicima, kraljica ga je poslala u Ugarsku kako bi se pobrinuo za njezine interese i tom prilikom je provjerio i stanje svojih imanja. U svojim bilješkama je čak zapisao da se te godine vratio iz Flandrije (*rediit ex Flandria Viennam, & Hungariam*).⁴⁴ No, ostao je zatečen stanjem zemlje te se zbog toga vratio u Bruxelles, iako je i dalje njegovao veze s utjecajnim prijateljima u Ugarskoj.⁴⁵ Ugarska je 1541. podijeljena na tri dijela,

⁴⁰ Za cijeli pasus vidi Olahova pisma prijateljima u *Codex ep*, 25. 2. 1530, Aleksandru Turzónu iz Linza; 18. 5. 1530, *Ad Amicum* iz Innsbrucka; 13. 10. 1530, Kalnaju iz Augsburga; 17. 10. 1530, kaločkom prepozitu Mihaelu iz Augsburga; 5. 8. 1531, Albertu pečujskom prepozitu iz Bruxellesa; 16. 10. 1531, Ioannesu Antoniusu, baronu od Burgisa iz Bruxellesa; 30. 10. i 10. 12. 1531, *Ad amicum* iz Bruxellesa, odnosno Tournaija; 7. 3. i 15. 3. 1533. Schepperu iz Bruxellesa; 7. 9. 1533. Olah je napisao Schepperu iz Ganda da je potrošio svojih nekoliko tisuća dukata otkada je u službi Habsburgovaca i retorički se pitao koliko vrijede njegove usluge i trud.

⁴¹ *Codex ep*, 10. 3. 1532, Olah Orsinusu Veliusu iz Bruxellesa.

⁴² Vidi primjerice Olahova pisma u *Codex ep*, bez točnog datuma 1531, Cristoforu Seydlovetzu bez mjesta; 10. 3. 1532. Ursinusu Veliusu iz Bruxellesa; 7. 3. 1533. Schepperu iz Bruxellesa.

⁴³ *Codex ep*, 10. 3. 1532. Olah Ursinusu Veliusu iz Bruxellesa; 24. 5. 1532, Ioannesu Breciususu iz Brugesa. Vidi i *Ibidem*, 1. 6. i 23. 8. 1533, Erazmovo pismo Olahu (*patrone unice*); 30. 6. 5. 10. i 4. 12. 1537, 22. 8. 1538, Petrus Nannius Olahu (*unice, eruditissime, et humanissime patrone, vere Mecenas*); Cvjetnica 1537, Rutgerus Rescius Olahu i sl.

⁴⁴ *Chronicon*, 40.

⁴⁵ Vidi primjerice BEZDECHI 1939, 19-20.

miješanjem Osmanija u rat između Ferdinanda i Izabele, udovice Ivana Zapolje, koja se nakon njegove smrti nije htjela pridržavati sporazuma u Oradei iz 1538. godine. Olahov egzil je stvarno prestao 1542. Ferdinandovim pozivom u kraljevsku kancelariju. No tijekom egzila Olah je i sam postao cijenjeni humanist. Iako je provodio cijeli život na dvorovima koji su bili humanistički centri, upravo su ga godine na Marijinom dvoru pripremile u intelektualnom smislu i osigurale mu milje u kojemu je stvorio svoja najpoznatija djela.⁴⁶

Olahov humanistički opus

Većina studija posvećenih Nikoli Olahu mnogo više su se bavile njegovim životom negoli njegovim djelima. No, on je za sobom ostavio relativno bogat opus, koji predstavlja tranziciju iz humanizma 15. na onaj 16. stoljeća.⁴⁷ Prema nekim istraživačima, njegov je opus, kronološki gledano, evoluirao od djela s pretenzijama alkemičara, zatim stihova prevedenih na latinski s grčkog i posebno vlastitih pjesama na oba jezika te pisama s raznom tematikom, do umjetničke zrelosti književno-povijesnih ili vjerskih djela.⁴⁸ U njega treba, dakako, ubrojiti i njegovu korespondenciju. Ipak, čini se da, iako u 16-17. stoljeću autorima hermetičkih radova nije bilo strano pisati pod pseudonimom, nije posve sigurno pripada li Olahu kratko djelo *Processus sub forma Missae* – parafraza kršćanske mise kao alkemijskog diskursa, potpisano s *Nicolaus Melchior Cibiniensis*.⁴⁹ Popularnost Nikole Olaha među njegovim suvremenicima bila je stvarna,⁵⁰ ali njegovo se ime spominjalo sve rjeđe nakon njegove smrti, dok su njegova djela s vremenom pala

⁴⁶ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 127.

⁴⁷ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 125.

⁴⁸ GYÖNGYVÉR 1999, 9-10.

⁴⁹ Ranije se mislilo da je njegovo djelo *Processus Universalis*, okarakterizirano kao alkemijski traktat i objavljeno pod pseudonimom Nicolaus Melchior. No, čini se da to nije točna informacija. Pravi naslov Melchiorovog djela, *Processus sub forma Missae, a Nicolao Melchiore Cibiniensi Transilvano, ad Ladislaum Vngariae, & Bohemiae Regem olim missum*, u *Teatrum chemicum*, itd, Ursel (Lazarus Zetnerus), 1602, sv. 3I, 758-61, pronašla je Cristina Neagu, vidi NEAGU 2003, 14-15, 20, 35, 133, 353-67. Pogreška se potkrala É. Amann, „Olah, Nicolas“, *Dictionnaire de théologie catholique: contenant l'exposé des doctrines de la théologie catholique, leurs preuves et leur histoire*, 28 tomova, Paris (1899.-1972.), sv. 11, 1930, str. 960-1, citirano prema NEAGU 2003, 15. Raniju verziju djela *Processus sub forma Missae* tiskao je Nicolas Barnaud, *Nicolai Barnaudi...*, *Commentariolum in aenigmaticum quoddam epitaphium Bononiae studiorum. Huic additi sunt processus chæmici*, Leiden, 1597, 37-41, citirano u NEAGU 2009, 389. Vidi i KISS, LÁNG i POPA-GORJANU 2006, 143-59.

⁵⁰ Osim humanista iz Belgije, Olahovih prijatelja i štićenika koji su mogli biti pristrani ili zainteresirani hvaliti ga, vidi primjerice pjesmu zagrebačkog kanonika Jurja Würflela koju je dao tiskati u čast biskupa i bana Jurja Draškovića u Beču 1572, a u kojoj je nazvao Olaha „pobožni i slavni“ - KRČELIĆ, 254. I u Ferdinandovim diplomama Olahu iz 1548. i 1558. stoji da su ga u Belgiji učeni ljudi cijenili zbog njegovog obrazovanja i opusa – TONK 1969, 23, 27.

u zaborav. Ipak, uvijek je postojao malobrojan, ali konstantan krug znanstvenika koji su održavali živim proučavanje Olahova opusa.⁵¹

Nije poznato otkad datiraju Nikolini književni počeci. Sam je sugerirao u svojoj korespondenciji da je pisao u mladosti. No, morao je prestati zbog previše obveza na dvoru i katastrofa koje su se dogodile njegovoj domovini te je izrazio duboku žalost zbog toga.⁵²

a) „Hungaria“, „Atila“ i „Chronicon“. Najpoznatija Olahova djela su *Hungaria* i *Athila*, oba završena u Bruxellesu 1536-1537. godine, a mnogi istraživači ih smatraju i najvažnijima. Imali su brojno čitateljstvo u rukopisu, a i poznati humanisti, Olahovi prijatelji su ih jako hvalili.⁵³ *Hungaria* je povijesno-geografska, ekonomska i etnografska monografija⁵⁴ koja je, prema nekim znanstvenicima, trebala biti uvod, a *Athila* epizoda etnogeneze u velikom djelu koje je planirao, ali ga nije uspio ostvariti u cjelini.⁵⁵ Drugi pak smatraju da ta dva djela, kada ih se gleda zajedno u svjetlu renesansne ovisnosti o sistemima žanrova, izgledaju kao jedna korografija u dva sveska.⁵⁶ Oba djela pripadaju deskriptivnoj, informativnoj književnosti, koja je procvjetala u 15-16. stoljeću,⁵⁷ te su tiskana nakon smrti autora,⁵⁸ moguće zbog njegove nevoljkosti objavljivanja. Do danas je napisano mnogo studija, članaka i knjiga o njima.⁵⁹

Hungaria, sa svojim ekstenzivnim podacima o geografiji i ekonomiji Ugarske te detaljnom analizom podrijetla, običaja i kulturnog „backgrounda“ Mađara, Rumunja, Slavena, Sasa i Seklera, oduvijek je percipirana kao korografija (s

⁵¹ Vidi o tome primjerice GYÖNGYVÉR 1999, 3; NEAGU 2003, 15, 60-2, 84.

⁵² *Hoc tamen magno mihi est dolori, me tum per aulica negotia, tum per varias patriae meae calamitates, quae in dies ad me afferuntur, ab hoc ocio honesto litteratio plerumque avocari - Codex ep.*, 203.

⁵³ *Codex ep.*, 599, Conradus Goclenius; 605-06, Franciscus Craneveldius; 600, 603-04, 608-09, 614, 616, Petrus Nannius. Vidi primjerice i BIRNBAUM 1986, 138, 144.

⁵⁴ Nekolicina autora bavila se posebnom analizom *Hungarie*: BALOGH 1903; FODOR 1987, 47-75 i FODOR 1990.

⁵⁵ GYÖNGYVÉR 1999, 4, 11. Od disciplina koje je ohrabrio humanizam, historiografija (*ars historica*) bila je posebno plodna u Ugarskoj. Hvaljenje starosti mađarskog naroda i njegove slavne prošlosti (za Korvinovo vrijeme i valjanost vladajuće dinastije) bili su važni motivi u historiografiji, a kvalitete koje je ona glorificirala (*fama, gloria i virtus*) bile su u centru humanističkog moralnog poretka - BITSKEY 1999, 238-40.

⁵⁶ Korografija je književni žanr u modi u 16. i 17. stoljeću, koji počinje opisom nekog mjesta i nastavlja se njegovom poviješću, vidi NEAGU 2003, 14, 19, 49, 201-204, 207-11, 214, 218, 223.

⁵⁷ Vidi djela *Italia illustrata* Flavija Bionda, *Germania illustrata* Johanneses Aventinusa, *Rerum Germanicarum libri tres* Beatusa Rhenanusa, *Vandalia, Saxonia* te *Dania* Alberta Kranza.

⁵⁸ SAMBUCUS 1568, 107-36 (dalje *Athila*); BEL 1735, 1-38.

⁵⁹ Vidi NEAGU 2003, 200-223.

devetnaest poglavlja). Za nju je Olah koristio Justina, Herodota i Jordanov *De rebus Geticis*.⁶⁰ Nije opisao samo Ugarsku prije 1541, nego i susjedne Vlašku i Moldaviju (poglavlja XII-XIII), najvjerojatnije zbog toga što su do 1526. bile vazalne ugarsko-hrvatskom kralju. Poglavlje XVII bavi se teritorijem današnjeg Banata, a poglavlje XIV posvećeno je Olahovoj Transilvaniji, gdje su živjele četiri različite „nacije“: Mađari, Sekleri, Sasi i Rumunji (*quatuor diverso genere nationes: Hungari, Siculi, Saxones, Valachi*).⁶¹ No, izdavač Matthias Bel iz 18. stoljeća shvatio je Olahovu *natio* kao termin s isključivo političkom konotacijom. Stoga je u bilješci osporio, a nakon njega i drugi izdavači *Hungarie*, transilvanjskim Rumunjima status nacije,⁶² budući da zbog vjere nisu još u njegovo vrijeme imali politička prava (dobit će ih tek u idućem stoljeću). Ipak, Olah je naglasio podrijetlo njegovih Rumunja, koje se u to vrijeme moglo smatrati vrlo uglednim: *Valachi Romanorum coloniae esse traduntur, te da multa habeant communia cum idiomate Romano*.⁶³ On je bio prvi rumunjski učenjak koji je istaknuo (i za to iznio vlastite argumente) latinsko podrijetlo svog naroda, rumunjskog jezika i etničko jedinstvo Rumunja iz Vlaške, Moldavije i Transilvanije, kojima je posvetio trećinu monografije. Olah je također utemeljio zajedničku tradiciju u rumunjskoj i mađarskoj književnosti.⁶⁴

Olah je o hrvatskim zemljama pisao u okviru onoga što je nazvao *De secunda Hungariae Parte, citra & vltra Sauum sita*, kojoj je posvetio IX poglavlje. *Trans Sauum* je samo usput spomenuo kraljevstvo *Croatia*, dok je regiji između Drave i Save, takozvanoj *Sclauonia Hungarica*, ukratko izlistao županije: *Zagràbia, Várasd, Posega, Valpó, Valto* [umjesto Valco], & *plerique alii*. O Zagrebačkoj biskupiji napisao je samo da je *dignitate et re ditibus insignis*, a o Čazmi i Požezi da su *Ecclesiae collegiatae, & situ, & prouentibus praestantes*.⁶⁵ Dao je i kratki popis tamošnjih utvrda, među kojima se nalaze i *Varásdinum, Gerebes* (Gereben - Novi Marof), *Monoczló* (Moslavina), *S. Demetrius* (Srijemska Mitrovica), *Valpó, Eszek* (Osijek) te *Erdódi* (Erdut). Utvrdu Valpovo je smatrao *natura & munitione fortissima, aedificiis vero praestantissima*.⁶⁶ Ima još dva spomena o onome što zove Slavonija, u XVIII. poglavlju o raznim prednostima Ugarske. Prvi spomen je o

⁶⁰ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 144, 148; NEAGU 2003, 201.

⁶¹ *Hungaria*, XIV, 26.

⁶² *Non sunt inter nationes Transilvaniae censendi Valachi, ex hodierno provinciae habitu: quod norunt Iuris Publici periti - Hungaria*, XIV, 26, bilj. k.

⁶³ *Hungaria*, XIV, 26.

⁶⁴ Vidi BEZDECHI 1939, 120; GYÖNGYVÉR 1999, 11-2.

⁶⁵ Koristeći se Olahom, Krčelić je posebno naglasio u svojoj knjizi to što su u nekim vremenima Požeška crkva te ona Čazmanska ovisile o zagrebačkim biskupima – KRČELIĆ 1770, 39-40 itd.

⁶⁶ Svi citati u ovom paragrafu su iz *Hungaria*, IX, 17.

vinu iz te regije koja je, skupa s Transilvanijom, zadnja na podugačkom popisu vinorodnih regija u Ugarskoj (najboljim smatra srijemsko vino). Cijela Slavonija se također nalazi, iza Budima, Oradee i Trenčina (danas u Slovačkoj), na popisu najboljih termalnih izvora (*thermæ*) u Ugarskoj „za liječiti gotovo sve bolesti“ (*ad omne fere genus morborum curandorum suavissimæ*),⁶⁷ kako se tada mislilo. Hrvati su, dakako, spomenuti među stanovnicima Ugarske.⁶⁸ No, sve u svemu, regija između Drave i Save (ostavljajući sa strane Srijem) najmanje je opisana u cijeloj Olahovoj knjizi. Moguće je da Olah tada još nije znao mnogo o njoj.⁶⁹

Hungaria nudi idealiziranu sliku domovine koja mu je bila daleko. Prema Nikolinom djelu, kralj Matijaš je ostavio za sobom vrlo bogatu zemlju, čije su bogatstvo bratski dijelili svi narodi koji su živjeli u njoj. Ta slika „humanističkog raja“ bila je djelomice kriva za stvaranje dugotrajnog mita o jedinstveno plodnoj i bogatoj zemlji, čak i izvan Ugarske.⁷⁰ No, ta idealizirana slika trebala je, također, davati nadu njezinim stanovnicima da se njihova zemlja može izdići iz trenutnog nemilog stanja te ponovno postati ono što je nekada bila.

S druge strane, kult vladara Huna Atila (434-453) pojavio se u humanističkim krugovima u Ugarskoj već u 15. stoljeću; čak je i sam kralj Matijaš Korvin, u očima svojih suvremenika „drugi Atila“ zbog vojnih pobjeda, promovirao ideju paralele između Huna i Mađara. Olahov *Athila* rekonstrukcija je nekoliko najspektakularnijih invazija koje je kralj Huna vodio protiv zapadne Europe (451-453). U skladu s biblijskim shvaćanjem Božje kazne posredstvom neprijatelja, Olahus je naglasio Atilinu inherentnu kršćansku misiju.⁷¹ No, Nikola je Atilu portretirao kao idealiziranog renesansnog vladara, pravog Matijaševog pretka. Stoga je Olahov *Athila* ideologizirano političko djelo, koje se pojavilo relativno kratko nakon objave Machiavellijevog *Il Principea*, 1532. godine. Što se podataka tiče, Olah je najviše koristio Bonfinija, ali i Petrusa Ransanusa i druge; u književnom smislu na njega su utjecali Tacit i Livije. Djelo *Athila* izvršilo je određeni utjecaj na suvremenike: Olahov tajnik Nikola Istvánffy (kasnije povjesničar i vicepalatin) inkorporirao je njegov veći dio u svoje *Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXIV* (Köln, 1622).⁷² I *Hungariju* je, iako je tiskana tek u 18. stoljeću, dijelom preuzeo hrvatski prelat Pavao Gregorijanec (umro 1565) u svom *Breviarum rerum*

⁶⁷ *Hungaria*, XVIII, 33, 35.

⁶⁸ *Hungaros, Alemannos, Bohemos, Selavos, Croacos, Saxones, Siculos, Valachos, Rascianos, Cumanos, Jazyges, Ruthenos, & iam postremo Turcas... - Hungaria*, XIX, 37.

⁶⁹ Vidi i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 149-50.

⁷⁰ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 144, 151-52; BITSKEY 1999, 256; NEAGU 2003, 213-14.

⁷¹ Sam Atila izjavljuje: *Ego [...] sum rex Hunnorum, flagellum dei*, ponavljajući na taj način prijašnju ideju: *Tu enim dei es flagellum ad vitia Christiani populi corrigenda missus - Athila*, 132-273.

⁷² BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 144-45; NEAGU 2003, 201-02, 214, 218-19.

Hungaricarum historico geographicum, koji je također objavio Matthias Bel u svojem *Adparatusu* 1746. godine.⁷³

Olah je povijest promatrao gotovo isključivo kroz važne ličnosti i crkvene događaje. To se može primijetiti i u njegovom *Chroniconu* (*Compendiarum Suae Aetatis Chronicon*),⁷⁴ u kojem je zapisao najvažnije događaje u Ugarskoj od krunidbe Matijaša Korvina 1464. do krunidbe Ferdinanda za cara 1558, kao i u njegovoj crkvenoj i političkoj karijeri. Olahus ga je objavio prvi put već 1558, kao uvod svom *Breviarumu*.⁷⁵

b) „Carmina“. Unatoč činjenici da ga je poezija proslavila među suvremenicima humanistima, relativno velik korpus njegovih *Carmina* (ili *Codex carminum*) postao je u cjelini predmet detaljne filološke kritičke analize tek nedavno. Prije toga, samo kratka poglavlja ili paragrafi u većim biografskim djelima posvećenima njemu uzeli su u razmatranje njegovu poeziju.⁷⁶ To se dogodilo i zbog toga što su neki istraživači smatrali da je njegova poezija prosječna.⁷⁷ No, bilo je i onih koji su mislili suprotno, od njegovih suvremenika pa nadalje.⁷⁸ Ipak, njegova *Carmina* reflektiraju norme humanističke neo-latinske poezije 16. stoljeća, za koju je elokvencija dala osnovna pravila, a princip imitacije njezinu jezgru. Renesansna književnost je često bila eruditska kompilacija, s više izvora i elegantnim stilom.⁷⁹ S druge strane, Olahova poezija ima i povijesnih konotacija, njegovi stihovi su konstruirani na stvarnim referencijama: imenima, datumima i poznatim događajima.

Dakle, Olah nije bio teoretičar.⁸⁰ Njegov glavni književni model bio je Janus Pannonius (1434-1472), najvažniji pjesnik ugarskog humanizma 15. stoljeća, koji je u međuvremenu već postao dio školskog kurikuluma te je njegov opus tiskan

⁷³ Više o utjecaju Olahovog opusa na suvremenike vidi i BIRNBAUM 1986, *The Humanist*, 307.

⁷⁴ To je naslov pod kojim je 1735. to djelo objavio Matthias Bel: zajedno s *Hungariom* otvara njegov *Adparatvs ad Historiam Hvngariae*, 38-41. Na naslovnoj stranici piše: „Nicolai Oláhi, Compendiarum Suae Aetatis Chronicon, Ex manuscriptum, nunc primum editum [...]“.

⁷⁵ *Breviarum Secvndum Vsvm Almae, et Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis* [...], Vienna (Raphael Hoffhalter), 1558. – citirano u NEAGU 2003, 25-6.

⁷⁶ Kritički je analizirala *Carmina* NEAGU 2003, 13-14, 85-165, 267-90. Vidi *Ibidem*, 17 za autore koji su ih analizirali prije nje. Olahovu poeziju su objavili: HEGEDÜS 1906, 371-427; FOGEL i JUHÁSZ 1934; NEAGU 2003, *The Carmina* - 291-352.

⁷⁷ To su tvrdili uglavnom mađarski istraživači, primjerice BIRNBAUM 1986, *Nicolaus Olaus*, 138-39, 152 - autorica smatra da je Olahu nedostajao pjesnički genij te da je njegova poezija konvencionalna u svakom smislu.

⁷⁸ Vidi primjerice BEZDECHI 1939, 116, 118 o pohvalama Olahovih prijatelja humanista iz Leuvena. Da njegova poezija nije posve bez umjetničke vrijednosti tvrdili su uglavnom rumunjski istraživači, na primjer BEZDECHI 1939, 91-3, 103, 115-19, 122-23; FIRU i ALBU 1968, 91; ŢEPELEA 1983, 109; NEAGU 2003, 17, 262.

⁷⁹ Vidi primjerice NEAGU 2003, 18-19, 88-90, 261-62.

⁸⁰ NEAGU 2003, 59.

nekoliko puta.⁸¹ No, Olah je protestirao kada su ga komparirali s njim, smatrajući da nije dostigao Janusov nivo.⁸² Olahovi glavni žanrovi su bili elegija, epigram i pisma u stihovima (koja su bila i slana primateljima). U njima je, kao i Janus, posuđivao od Horacija, Vergilija i drugih antičkih autora, a od suvremenika najviše od Erazma, što je Nikola sam priznao.⁸³ U duhu vremena, Olah je u Bruxellesu nastavio učiti grčki, s kojega je i preveo te napisao i dva epitafa, od kojih je jedan bio za Erazma.⁸⁴ No, općenito, njegovi epitafi za Erazma (s kojima je po prvi put dobio međunarodnu pažnju) i za druge prijatelje, te za njegovog brata Matiju,⁸⁵ najcitiranije su njegove pjesme.⁸⁶ Ipak, samo elegije napisane povodom Erazmove smrti, kao i njegova teološka djela o kojima će kasnije biti riječ, objavljena su tijekom njegovog života.⁸⁷

Olah je spomenuo u svojim pjesmama i Osmanlije, a osmanska invazija srednje Europe i nemar vladara, prema njemu više zainteresiranih za egoističke prepirke nego za spašavanje kršćanstva, jedna je od najčešćih tema u njegovom opusu.⁸⁸ S druge strane, žene su rijetka pojava u Olahovoj poeziji,⁸⁹ što valja očekivati s obzirom na njegov crkveni status.

c) Korespondencija i prijateljstvo s Erazmom Roterdamskim i s drugim europskim humanistima, posebno sa Stjepanom Brodarićem. Olah je živio u vremenu kada je postojala prava *ars epistolandi* te traktati o pisanju pisama.⁹⁰ Od

⁸¹ Vidi primjerice NEAGU 2003, 32. O sličnostima između Nikoline i Janusove poezije vidi na primjer BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 139-42, 144; NEAGU 2003, 100-15, 122.

⁸² *Nulla igitur causa est, cur Jano conferar abs te/ Pannonio est cuius multus in ore lepor - „The Carmina“* (NEAGU 2003), 303 (br. 19, *Ad Emerici Calnai Litteras Responsio...*). Vidi i NEAGU 2003, 59.

⁸³ *Codex ep.* 70. Vidi i NEAGU 2003, 19, 40, 59, 67, 69, 75, 90-103, 106-10, 116-65.

⁸⁴ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 140, 143-44, 158; NEAGU 2003, 46-7.

⁸⁵ Nakon njihovog oca, Matija je od 1520. bio kraljevski sudac trgovišta Oraštie (*Zazwaras*), a Ferdinand mu je darovao zemlju u Transilvaniji. No, Matija je postao Zapoljin pristaša, što se nije nimalo svidjelo Nikoli, ali je, primjerice, u pismu iz ožujka 1534. pokušao brata braniti pred prijateljem Nikolom Gerendijem – *Codex ep.* 3. 3. 1534, iz Bruxellesa. Vidi i BEZDECHI 1928-30, 77; BEZDECHI 1939, 53-4; TONK 1969, 18.

⁸⁶ „*The Carmina*“ (NEAGU 2003), 333-35, 341-50. Vidi i NEAGU 2003, 49.

⁸⁷ *D. Erasmi Roterdami Epitaphia, per Clarissimos aliquot viros conscripta*, Leuven (Rutgerius Rescius), 1537. Čini se da je prvo Olahovo publicirano djelo, 1536, predgovor koji je napisao za *Declamatio, de bello Turcis inferendo* belgijskog humanista i prijatelja Petrusa Nanniusa - NEAGU 2003, 45.

⁸⁸ *The Carmina* (NEAGU 2003), 301-02 (br. 19, *Epicedium Pauli Bakyth, per Thurcas in/ conflictu decolati: Anno 1537...*), 344-45 (br. 69, *Idem in praesens seculum...*). Vidi i NEAGU 2003, 76-7, 360.

⁸⁹ „*The Carmina*“ (NEAGU 2003), 291-94, 296 (br. 1, 4 i 8, kraljici Mariji); 317-18 (br. 27, Kristini, kćeri danskog kralja); 329 (br. 48 i 49, nepoznatoj ženi).

⁹⁰ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 126; NEAGU 2003, 19-20, 167-70.

Olahove obimne korespondencije samo je *Codex epistolaris (Epistolae familiares N. Olahi ad Amicos)* detaljno analiziran.⁹¹ To je razumljivo, jer ova kolekcija pisama sadržava najveći dio informacija o Olahusu i njegovom širokom krugu prijatelja i poznanika te pokriva dramatično razdoblje u europskoj povijesti. Riječ je o 612 pisama koja je od 1526. do 1538. Olah poslao ili dobio kao važna osoba na Marijinom dvoru ili kao prijatelj i mecena humanista. Vrlo su raznolika i osobnog su karaktera, iako ih je autor prikupio kako bi ih objavio kao pravo književno djelo, prema tradiciji talijanskog humanizma. Ipak, Olahova korespondencija iz kolekcije Esterházy (danas u Državnom arhivu Mađarske), iz Arhiva primata u Esztergomu, iz *Archiva Societatis Jesu* u Rimu, iz bečkog *Staatsarchiva*, te iz Lukácsevih *Monumenta Antiquae Hungariae*,⁹² otkriva važne podatke o njemu kao javnoj osobi.⁹³ Većina njegovih ostvarenja je već bila objavljena, a samo su dio njegove osobne korespondencije i dokumenti koje je izdao kao primas Ugarske još u rukopisu.⁹⁴ Nikolina prepiska odražava njegov talent i pokazuje pravi renesansni stil i duh, izravan i deklarativan čak i kada je pismo adresirano okrunjenoj glavi. Vidljiv je, također, i Erazmov utjecaj na Olahov književni stil.⁹⁵

Nikola je korespondirao s više od 120 osoba podrijetlom iz raznih zemalja, a njegova prepiska je putovala od Madrida do Bratislave i od Londona do Rima. Neki od njih bili su važne povijesne ličnosti svoga vremena, poput Erazma, pape Klementa VII, careva Karla V i Ferdinanda. Drugi su bili strani diplomati visokog ranga poput Cornelisa Scheppera (savjetnika i poslanika Karla V) i Johannesana Antoniusa od Burgisa (papinog poslanika u Ugarskoj i Engleskoj); ugarski prelati (nadbiskupi Pavao Geréb i Toma Szalaházy, Franjo biskup od Györa i Egera te Nikola Gerendi, transilvanski biskup) itd. Na taj način dobivao je i informacije o zapadnoeuropskim poslovima te o situaciji u Ugarskoj sa svih strana, kao primjerice od svog dobrog prijatelja Scheppera.⁹⁶ *Codex epistolaris* je, također, i jedna od najcitatiranijih zbirki izvora za povijest *Collegium Trilinguae* u Leuvenu.⁹⁷ Olah je 1530-ih razmjenjivao pisma s humanistima koji su, kao i Erazmo, bili povezani s tim sveučilištem: Nanniusom, Rutgerusom Resciusom i Gocleniusom; s drugim čuvenim humanistima iz šire Nizozemske: Campensisom, Craneveldiusom, Ursinusom Veliusom, Scriboniusom i ostalima, te s Paolom Gioviom.

⁹¹ Kasnije je dodan još jedan naslov Olahovoj zbirci pisama koju je objavio Ipolyi Arnold 1875: *Prothocollum Litterarum Nicolao Olahianorum, ad adversos missarum*. Za analizu vidi primjerice i NEAGU 2003, 181-199.

⁹² LUKÁCS 1969, 42-3, 51, 55-7, 70-80.

⁹³ Vidi opis Olahove korespondencije koja se nalazi u gore spomenutim arhivima u NEAGU 2003, 14, 170-80.

⁹⁴ NEAGU 2003, 15.

⁹⁵ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 138.

⁹⁶ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 134-36; NEAGU 2003, 43-52; 167-68.

⁹⁷ Vidi primjerice NEAGU 2003, 35-6.

O Nikolinoj korespondenciji s tadašnjim duhovnim liderom humanizma Erazmom Roterdamskim (1466-1536) dosta se pisalo.⁹⁸ Sačuvano je 29 pisama od 1. srpnja. 1530. do 25. lipnja. 1534, koja su najbolje poznata strana Olahovih literarnih aktivnosti. Nikola je Erazmu slao pisma iz Njemačke i Bruxellesa, dok mu je Erazmo pisao iz Fribourga/Freiburga u Švicarskoj, gdje je živio u egzilu mnogo godina. U stvari, dva se prijatelja po peru nisu nikada osobno upoznali. Olah je po prvi puta pisao Erazmu kako bi mu zahvalio u ime kraljice Marije na traktatu *De Vidua christiana*, koji je za nju napisao po narudžbi, i iskoristio je priliku da mu se predstavi. U tom pismu je očito Olahovo divljenje Erazmu.⁹⁹ No, Nikola se najvjerojatnije upoznao s Erazmovim idejama već u Szatmárijevom Pečuhu, a nakon toga još više na kraljevskom dvoru u Budimu, gdje je postojao znanstveni i književni krug ponajviše oko kraljice Marije, rođene i odrasle u Leuvenu, ali i kralja Ludovika II. Osim zbog njegovog velikog znanja, Erazmo je zbog posebnog interesa za sudbinu jugoistočne Europe stekao naročito poštovanje njegovih ugarskih prijatelja.¹⁰⁰

Erazmo i Olah su se međusobno visoko cijenili i iznosili jedan drugome najosobnije misli, koje očito nisu bile za javnost. U svojoj korespondenciji bavili su se mnogobrojnim temama, među kojima prijateljstvom, egzilom i političkom situacijom na raznim europskim dvorovima. No, rijetko su dotaknuli velike teološke ili ideološke probleme, osim Erazmovih referenci na političke napade koji su mu bili upućeni. Erazmo je Nikolu ubrzo počeo tretirati kao svog intimusa, često koristeći izraz *lege solus* („čitaj sam“).¹⁰¹ S druge strane, Olah mu je otvoreno prenio svoje mišljenje o, primjerice, osmanskom zauzimanju Ugarske, o Reformaciji ili o ishodu sabora u Augsburgu, gdje nije uspio pridobiti cara za protuosmanski pohod.¹⁰² Informirao je Erazma o važnim događajima vezanima za Habsburgovce te o Engleskoj, u vezi s Henrikom VIII i Thomasom Morusom.¹⁰³

Olahovo je ime uskoro postalo Erazmu sinonim za prijateljstvo (*Olaus... Hoc enim nomen omnia amicitiae officia semel complectitur*).¹⁰⁴ Zanimljivo je spomenuti da je Olah poslao svom prijatelju poklon koji bi danas bio malo čudan:

⁹⁸ Vidi primjerice ROERSCH 1904, 297-307; ALBU 1968, 515-23.

⁹⁹ *Est enim dignum, ut ab omnibus rara ipsius virtus et divinum ingenium praedicetur - Codex ep.*, 1. 7. 1530, Olah Erazmu iz Augsburga.

¹⁰⁰ Među Erazmovim sljedbenicima i korespondentima bili su i neki ugarski humanisti iz razdoblja Jagelovića: Jakab Piso, tutor Ludovika II; Johann Henckel, kapelan kraljice Marije - BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 127-28; BITSKEY 1999, 240-43.

¹⁰¹ *Codex ep.*, 7. 2. 1533, 22. 4. 1534. i sl, Erazmo Olahu. Vidi i NEAGU 2003, 189-92.

¹⁰² *Codex ep.*, 25. 10. 1530, Olah Erazmu iz Augsburga.

¹⁰³ *Codex ep.*, 7. 11. 1533, Erazmo Olahu; 12. 3. i 25. 6. 1534, Olah Erazmu iz Bruxellesa. Vidi i BREZIANU 1980.

¹⁰⁴ *Codex ep.*, 11. 12. 1531, Erazmovo pismo Olahu.

žlicu i vilicu – vilica je tada još uvijek bila, pogotovo u sjevernoj Europi, rijetka stvar. Erazmo mu je na to odgovorio da taj poklon uvijek drži na stolu kako bi zamišljao da Olah jede s njim.¹⁰⁵

Unatoč uglavnom različitim sudbinama, Erazmo i Olah ipak su imali nešto važno zajedničko: živjeli su u egzilu. Nikolino napuštanje Ugarske bio je izbor u duhu Erazma, međutim on se htio vratiti u domovinu u slučaju da dobije svoja dobra natrag.¹⁰⁶ Erazmo se nije baš htio vratiti u Brabant, jer se, zbog svog novog vjerskog stava (*devotio moderna*), bojao franjevaca i dominikanaca,¹⁰⁷ odnosno Inkvizicije. Ipak, Nikola je inzistirao da dođe i obavijestio je velikog mislioca kako je sredio s Marijom i Karlom V da se zatraži njegov povratak. To je kraljica i učinila, međutim Erazmo nije na kraju odgovorio pozivu te se preselio iz Fribourga u Basel.¹⁰⁸ Stječe se dojam da je zadnje poznato Olahovo pismo Erazmu, napisano sredinom 1534, u stvari oproštajno. Moguće je da je Nikola dobio naredbu prekinuti korespondenciju s njim i u tom slučaju su se mogli samo tajno dopisivati, a ta pisma su morali uništiti.¹⁰⁹ Kako je već spomenuto, Olah je, u skladu s modom vremena te kao i prilikom smrti drugih njemu bližih osoba, napisao četiri epitafa za Erazma na latinskom (objavljena 1537) i jedan na grčkom. Zanimljivo je i to da je nakon Erazmove smrti njegov tajnik, Levinus Panagatus, ušao u Olahovu službu.¹¹⁰

Poznato je da je Olah još jednom prijatelju poslao poklon, ovoga puta neke lijepe knjižice, na kojima mu je primatelj zahvalio: Stjepanu Brodariću.¹¹¹ Iako uglavnom različitog životnog puta, Nikola je imao i dosta toga zajedničkog sa znamenitim hrvatskim (i ugarskim) prelatom, diplomatom i humanistom. Ni u Brodarićevom slučaju nije posve sigurno da je bio plemićkog podrijetla, ali se ipak smatra najvjerojatnijim da je bio rodom iz plemićke obitelji koja je držala posjed Jerošin (Herešin) kraj Koprivnice.¹¹² Olah i Brodarić su se najvjerojatnije upoznali ili kod biskupa Juraja Szatmárija u Pečuhu, čiji su štíćenici obojica bili, ili na budimskom dvoru. Naime, među ostalim, Brodarić je prije Olaha bio imenovan za tajnika, te kancelara kralja Ludovika II. No, Stjepan je prije toga studirao u Pa-

¹⁰⁵ *Codex ep.*, 9. 10. 1530, Erazmo Olahu; 25. 3. 1531, Olah Erazmu iz Regensburga.

¹⁰⁶ *Codex ep.*, 25. 6. 1534, Olah Erazmu iz Bruxellesa.

¹⁰⁷ *Codex ep.*, 12. 2. 1532, 25. 6. 1534, Olah Erazmu iz Bruxellesa; 27. 2. 1532, 19. 4. 1533, Erazmo Olahu i sl.

¹⁰⁸ *Codex ep.*, vidi primjerice 26. 7. 1532, 21. 6. 1533, Olah Erazmu iz Bruxellesa; 23. 1. 1534, Erazmo Olahu; 13. 6. 1533, pismo kraljice Marije Erazmu iz Bruxellesa. Vidi i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 135.

¹⁰⁹ *Codex ep.*, 25. 6. 1534, Olah Erazmu iz Bruxellesa. Vidi i ALBU 1968, 523.

¹¹⁰ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 135.

¹¹¹ *Codex ep.*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹¹² Vidi primjerice *Hrvatski biografski leksikon* (1989), sv. 2 (Bj-C), Zagreb, 352-53.

dovi, kamo ga je poslao Szatmári. Svoju diplomatsku karijeru europskih razmjera započeo je već za vrijeme Ludovika II. te ju je razvio u službi Ivana Zapolje. Bio je zaslužan za mir 1538. između Ferdinanda i Zapolje. Slično kao i Olah, ne nalazi ga se u službenoj povijesti Pečujske biskupije, vjerojatno zbog toga što ga papa nije potvrdio, iako ga je za biskupa imenovao Zapolja, 1532. godine.¹¹³ Isto kao i Olah, Brodarić je pripadao drugoj generaciji ugarskih humanista, onima iz 16. stoljeća. On je napisao značajno djelo *De conflictu Hungarorum cum Solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima* (Krakov, 1527),¹¹⁴ kao jedan od malobrojnih preživjelih sudionika u toj bitci, te je ostavio zanimljivu korespondenciju. Stjepan je, također, imao prijatelje među humanistima: Paola Giovija, Pietra Bemba, Jacopa Sadoleta, Ursinusa Veliusa, Antuna Vrančića, Trankvila Andreisa itd, od kojih su neki bili i Olahovi prijatelji. Brodarić se barem jednom dopisivao i s Erazmom, čiji se odgovor na Brodarićevo pismo sačuvao.¹¹⁵ Isto kao i Olah, Brodarić je podupirao protureformaciju.¹¹⁶

Sačuvano je svega devet pisama iz Olahove i Brodarićeve korespondencije od 1530. do 1539. (Olah pet, Brodarić četiri pisma),¹¹⁷ koja nam pružaju uvid u načine razmišljanja i motive političkog djelovanja dvojice prelata i političara. Očito je prema njihovom sadržaju da je postojalo i više njihovih uzajamnih pisama, iako sami kažu da si nisu često pisali.¹¹⁸ Olah je 1530. pisao Brodariću, prema vlastitoj tvrdnji, nakon gotovo pet godina, a razlog koji je naveo jest taj što su se nakon Mohača razišli i pristajali uz dva različita politička tabora. Olah je bio na Ferdinandovoj, a Brodarić, napustivši kraljicu, na Zapoljinoj strani, uz takozvanu ugarsku nacionalnu stranku.¹¹⁹ No, prije nego što je Stjepan to učinio u ožujku 1527, Nikola se družio s njim 1526. u Bratislavi: najmanje jednom pozvao ga je i na ručak.¹²⁰

Kada je prvi put pisao Stjepanu 1530. Olah je, čini se, bio pomalo zabrinut, jer nije već neko vrijeme znao gdje je on, što je radio, kako je živio i kakve je planove imao. Izgleda da na Marijinom dvoru nisu znali o Brodarićevom mletačkom poslanstvu za Zapolju, jer je morao otići u Veneciju potajno.¹²¹ To što nije znao gotovo ništa o Brodariću ponovio je 1531. i starom prijatelju Ioannesu

¹¹³ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 269.

¹¹⁴ BRODARIĆ (1990).

¹¹⁵ Vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 120-24; Nicolaus Olaus, 126.

¹¹⁶ BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 113.

¹¹⁷ Pisma je ukratko preveo na hrvatski jezik KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 31-40.

¹¹⁸ *Codex ep.*, 26. 2. 1536, Brodarić Olahu iz Napulja.

¹¹⁹ *Codex ep.*, 18. 2. 1533, Olah Brodariću iz Bruxellesa. Vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 107, 110-111, 116.

¹²⁰ *Codex ep.*, 9. 3. 1533, Olahovo pismo Schepperu iz Bruxellesa.

¹²¹ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 269. Vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 114.

Antoniusu, baronu od Burgisa i papinom poslaniku u Engleskoj, jer je Brodarić bio njihov zajednički prijatelj iz mladih dana. Olah je samo znao da je Stjepan iz Bratislave otišao u Budim, očito na sastanak staleža na strani Zapolje iz ožujka 1527,¹²² ali nakon toga mu je izgubio trag. Čulo se, baš od Brodarića, da su ga poslali papi, francuskom kralju Franji I i drugim vladarima. Neki su čak govorili da je Brodarić bio među onima koji su dali Ferdinandu bijelu kuglicu, očito na saboru u Bratislavi, 17. prosinca 1526. godine.¹²³ Iz istog se pisma saznaje da je Olah smatrao kako mnogo duguje Brodariću za usluge, a da ih nije specificirao.¹²⁴

U pismu iz 1530. Nikola si je dopustio, u ime njihovog "starog prijateljstva" (*nostra vetere amicitia*), da Brodarića jako kudi baš zbog toga što je napustio kraljičinu stranu. Prema Olahu, svi su nekada Brodarića smatrali čovjekom velike kreposti i integriteta. No, Stjepan je svoju dušu promijenio (*animus... immutatus*) u nadi da će dobiti neke privilegije i zbog toga su ga svi (na Ferdinandovoj strani, dakako) mrzili, na Nikolinu veliku žalost (*cum magno meo dolore*).¹²⁵ No, Brodarić je napustio austrijski dvor sa znanjem Ferdinanda i Marije, jer je bio razočaran svojim položajem ondje (sumnjičilo ga se za kontakte sa Zapoljom i poljskim kraljem Sigismundom, obojicom Ferdinandovim suparnicima) te bratoubilačkim ratom koji se spremao.¹²⁶ Olah je želio da se Brodarić „jednom vrati k sebi“ (*aliquando respisceres*) i na „pravi put“ (*recta via*),¹²⁷ odnosno Ferdinandovom taboru. No, to nije bila samo politička kampanja, nego Nikolini duboki osobni angažman - iako Ferdinand i njegova sestra Marija nisu nikada odustali od nade da će dobiti Brodarića na svoju stranu. Poznato je da je Olah, također, 1529. pokušao nagovoriti i drugog dobrog prijatelja Emerika Kálnaia da se vrati Habsburgovcima.¹²⁸

U korespondenciji dvojice prelata i humanista privatna pitanja su isprepletena s nadama o miru i vijestima o pregovorima iz 1533. i 1536. između Ferdinandove i Zapoljine strane, u kojima je Stjepan bio jedan od pregovarača. Olah je početkom 1533. zatražio vijesti i Brodarić ga je kratko informirao o završetku tadašnjeg kruga mirovnih pregovora kod Óvára.¹²⁹ Kao i Brodarić, Olah se nadao dugotraj-

¹²² Vidi primjerice BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 112.

¹²³ KUKULJEVIĆSAKCINSKI 1886, 269 je mislio da za to nema dokaza.

¹²⁴ *Codex ep.*, 16.10.1531, Olah Ioannesu Antoniusu baronu od Burgisa iz Bruxellesa. KUKULJEVIĆSAKCINSKI 1886, 31 je pretpostavljao da je Olah, spomenuvši Brodarićeve usluge, mislio na zajedničko razdoblje u Pečuhu, kada je Stjepan bio predstojnik ondašnje crkve, a Nikolu je vjerojatno podupirao na početku njegove karijere.

¹²⁵ *Codex ep.*, 18. 2. 1530, Olah Brodariću iz Linza.

¹²⁶ BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 110-111.

¹²⁷ *Codex ep.*, 18. 2. 1530, Olah Brodariću iz Linza.

¹²⁸ BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 105; „Nicolaus Olaus“, 129, 136.

¹²⁹ *Codex ep.*, 2. 2. 1533, Olahovo pismo Brodariću iz nepoznatog mjesta; 8. 3. 1533, Brodarić Olahu iz Bratislave.

nom miru između dvije zaraćene strane. No ti mirovni pregovori završili su tek četveromjesečnim primirjem.¹³⁰ Razloge tomu saznajemo od drugog pregovarača u Óváru (i u Bratislavi) i dobrog Olahovog prijatelja, Cornelisa Scheppera, koji je bio savjetnik i diplomat Karla V. Schepper je prije upoznao Brodarića u Beču i bio je vrlo impresioniran s njim.¹³¹ On je Olaha obavijestio da mu je Stjepan, s kojim je sam Schepper sklopio tijesno prijateljstvo (*singularem contraximus familiaritatem*), rekao da je zajedno s druga dva Zapoljina pregovarača, Franjom Frankapanom i Tomom Nádasdyjem, nagovorio kralja Ivana da pod određenim uvjetima prepusti Ferdinandu svoj dio Ugarske. No, Ferdinand je prekinuo pregovore sa Zapoljom jer ih je započeo sa sultanom.¹³²

Olah je pisao Brodariću da, iako mu ništa materijalno nije manjkalo kod kraljice, koju je slijedio iz odanosti, ipak su mu jako nedostajali domovina, braća i prijatelji. Brodarić je obećao založiti se i ubuduće za Nikoline „poslove“ i „probleme“, kao i za one članova njegove obitelji. To stoga što se oduvijek divio svom „bratu i prijatelju“, a nekad mu je povjerio i svoje najskrivenije tajne. Štoviše, Stjepan je u Olahovoj kući u Transilvaniji bio više puta i poznao mu je čitavu obitelj, a njegove male nećake grlio je kao svoje. Nikolinu rodbinu Brodarić je posjetio i 1532, o čemu mu je i pisao.¹³³

No, više o tome o kakvim Olahovim „poslovima“ i „problemima“ se radilo te o ulozi koju je Olah namijenio Brodariću u njihovom rješavanju saznaje se iz njegove korespondencije sa Schepperom. Olah je Scheppera zamolio više puta da se pobrine za povratak njegovih crkvenih beneficija i dobara koja je imao prije 1526. u Ugarskoj, uključujući i Transilvaniju (obiteljske posjede). Njegovi posjedi su tada bili u rukama pristaša ne samo Zapolje, nego i Ferdinanda. U svrhu rješavanja tog problema Schepper je trebao kontaktirati s Brodarićem i Tomom Nádasdyjem tijekom mirovnih pregovora u Óváru, u vezi s Olahovim dobrima na Zapoljinom teritoriju. Olah je Schepperu napisao da je, prije nego što je među njima došlo do političkog razdora, imao sa svojim kolegom za tajne Brodarićem te s Nádasdyjem tako intiman odnos, da bi samo krvna veza mogla biti dublja. Čak je smatrao da bi se teško našlo savršenije međusobno razumijevanje i među braćom te da se to jedinstvo nije izgubilo među njima.¹³⁴ Baš zbog toga Olah je mislio da ta dva prijatelja neće biti protiv njegovih interesa u Ugarskoj te da bi Schepper mogao s Brodarićem neformalnije pregovarati o njegovim problemima, a da ne okalja svoju i Nikolinu vjernost Habsburgovcima. Koliko je Olahu u tom trenutku bio važan

¹³⁰ Vidi primjerice BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 117.

¹³¹ BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 117.

¹³² KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 34.

¹³³ *Codex ep.*, 18. 2. 1533, Olah Brodariću iz Bruxellesa; 8. 3. 1533, Brodarićevo pismo Olahu iz Bratislave.

¹³⁴ *Codex ep.*, 7. 3. 1533, 9. 3. 1533, Olahova pisma Schepperu iz Bruxellesa.

povratak u domovinu (pripreman u tajnosti zbog kraljice) može se shvatiti i iz toga što je napisao Schepperu da ga nikada nije molio nešto ovako iz dna srca te ga moli da to riješi pozitivno za Nikolu, ako ga ne želi ubiti. Tražio je od Scheppera da ga na taj način oslobodi iz egzila, jer nije više imao ništa u Ugarskoj, kako bi živio bez financijskih briga.¹³⁵ No, Olah je bio svjestan toga da je vraćanje njegovih dobara ovisilo o Ferdinandu, koji je unatoč mnogim obećanjima Nikoli, darovao veći dio njegovih posjeda Valentinu Töröku, vjerojatno zbog vojnih zasluga protiv Zapoljine strane.¹³⁶ No, iako je u međuvremenu postignut trajni mir između sultana i Ferdinanda,¹³⁷ do kraja Olahove i Schepperove (do nas sačuvane) korespondencije, u srpnju 1535, nije se ništa riješilo u vezi s Olahovim dobrima.¹³⁸ Nikola je ostao jako razočaran nemarnošću i nezahvalnošću njegovih vladara.¹³⁹

Ipak, Brodarić se nadao da Olah neće dugo biti daleko od domovine – samo ako bi zauvijek sam dobrovoljno odustao od nje. No, mislio je da se to se neće dogoditi, pogotovo stoga što je Nikola ondje mogao dobiti počasno mjesto. Brodarić mu je pisao da je na tome i sam radio,¹⁴⁰ vjerojatno misleći na svoj veliki trud u postizanju mira.¹⁴¹ S druge strane, Stjepan je pokušao izgladiti svoj odnos s kraljicom Marijom preko Olaha. Stoga je u sva tri pisma zamolio Nikolu da ga preporuči kraljičinoj milosti (čini se da je htio da mu Olah, pa čak i Schepper omoguću audijenciju kod kraljice), od koje je otišao, kako kaže stihovima antičkog pjesnika Vergilija,¹⁴² protiv vlastite volje. No, iz drugih izvora se može zaključiti da je Brodarić imao više nego prozaične razloge za to. Naime, kraljica Marija nije mu dopustila ući u njegovu novu, Pečujsku biskupiju koju je dobio od Zapolje u srpnju 1532, niti u njegovu tvrđavu. Ona je vladala regijom i uvjetovala mu je dopuštenje za ulazak njegovim vraćanjem na Ferdinandovu stranu, dok je osiromašenom Brodariću bio nužan pristup biskupiji zbog financijskih razloga.¹⁴³

¹³⁵ *Codex ep.*, 14. 1. 1533, 7. 3. 1533, 9. 3. 1533, 15. 3. 1533, 17. 3. 1533, 22. 1. 1534, 1. 8. 1534, Nikolina pisma Schepperu iz Bruxellesa.

¹³⁶ *Codex ep.*, 1. 5. 1533, 6. 8. 1533, Olah Schepperu iz Bruxellesa; 12. 8. 1533, Olah Schepperu iz Ganda. Vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 111.

¹³⁷ *Codex ep.*, 6. 1533. (nepoznatog dana), 8. 7. 1533, Schepper Olahu iz Carigrada.

¹³⁸ *Codex ep.*, Schepperova pisma Olahu, 27. 12. 1533. iz Montisonuma; 17. 1. 1534. iz Dole; 8. 2. 1534. iz Praga; 14. 2. 1534. iz Praga; 31. 4. 1534. iz *Rhagusiuma* (Dubrovnika); 2. 6. 1534. iz Carigrada. Vidi i Olahova pisma Schepperu iz Bruxellesa, 22. 1. 1534; 1. 2. 1534; 8. 2. 1534; 17. 2. 1534; 24. 4. 1534; 10. 5. 1534; 1. 8. 1534.

¹³⁹ *Codex ep.*, 11. 11. 1534, Olah Schepperu iz *Atrebatiuma* (Arrasa).

¹⁴⁰ *Codex ep.*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹⁴¹ Vidi primjerice BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 112, 114.

¹⁴² *Invitis regina tuo de limine cessi/ Sed me fata Deum, quae nunc has ire per undas/ Imperis egere...*, *Codex ep.*, 26. 2. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Napulja; 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima. To su riječi Eneje u Vergilijevoj *Eneidi* (VI), autora kojeg je Brodarić često citirao, vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 122.

¹⁴³ Vidi BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 114-15.

Ipak, Stjepan je smatrao da je učinio i mnoge usluge kraljičinoj braći, Ferdinandu i Karlu, te da će zaslužiti i zahvalu kada te usluge budu bolje poznate.¹⁴⁴ Brodarić je ovdje vjerojatno mislio ne samo na svoje dugogodišnje zalaganje za postizanje mira, nego i na usluge Ferdinandu dok je bio na njegovoj strani. Kako je kasnije Olah napisao papi Klementu VII, Stjepan je bio jedan od malobrojnih ugarskih plemića koji su krajem 1526. dogovorili s kraljicom u Bratislavi da se Zapolja nagovori da postane samo regent Ugarske.¹⁴⁵ On je pomogao također Ferdinandu u zauzimanju Bratislave u veljači 1527, kada je iskoristio svoje prijateljstvo s potkapetanom utvrde, Johannesom Szalayem. S druge strane, poznato je da je Brodarić nedugo nakon toga iskazao svoju preferenciju za Osmanlije u odnosu na Habsburgovce.¹⁴⁶

No, Brodarić i kaločki nadbiskup Franjo Frankapan pokušali su već 1535-36. dobiti pomoć od Karla V u rješavanju situacije između Ferdinanda i Zapolje. Zbog toga su išli i u Napulj i Rim, gdje se nalazio car te odakle je Brodarić pisao Olahu. U pismu Nikoli poslanom u travnju 1536. iz Rima, Brodarić je prijatelja obavijestio o tamošnjoj odluci da biskup od Lunda, Johannes Wese, koji je bio Olahov prijatelj,¹⁴⁷ te Franjo Frankapan idu kod Zapolje kako bi se nastavili mirovni pregovori. Brodarić je trebao ostati uz Karla V do kraja pregovora, a bio je siguran da će se ovaj put i potpisati mir. U tu svrhu je trebao ići u Ugarsku i jedan od kardinala.¹⁴⁸ No, papa Pavao III, iako je Brodarić tada primljen u audijenciju, nije na kraju poslao Franciscusa Quignonusa, niti je potvrdio Zapolji investituru više biskupa, jer je bio ekskomuniciran zbog saveza s Osmanlijama.¹⁴⁹

U gore navedenom Stjepanovom pismu jedini se put spominju u njihovoj korespondenciji događaji koji nemaju izravno veze s Ugarskom. Brodarić je usput aludirao na nedavno započeti treći rat između Karla V i francuskog kralja Franje I, ali nije ništa konkretizirao jer je bio siguran da je to dobro poznato u Bruxellesu.¹⁵⁰

Brodarićev najbliži prijatelj i povjerljiv čovjek bio je Toma Nádasdy. Iako se i Nádasdy vratio Ferdinandu 1534, njemu je Stjepan namijenio većinu svojih dugačkih pisama. Ipak, Brodarić je i Olahu ostao blizak cijeli život.¹⁵¹ U veljači 1536.

¹⁴⁴ *Codex ep.*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹⁴⁵ *Codex ep.*, 15. 2. 1530, Olah papi iz Linza.

¹⁴⁶ Vidi BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 111, 116.

¹⁴⁷ Morao je napustiti Švedsku zbog reformacije i postao je poslanik Karla V u Beču. Zajedno s Gabrielom Xanthusom i Schepperom zalagao se za Olahove interese pred Ferdinandom. Potpisao je, u Ferdinandovo ime, mir u Oradei (1538.) i posjetio je u diplomatskoj misiji dvor moldavskog kneza Petrua Rareșa – vidi primjerice ALBU i CAPOIANU 1974, 317.

¹⁴⁸ *Codex ep.*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹⁴⁹ Čak ga se teretilo da je prešao na muslimansku vjeru, vidi primjerice BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 114, 118.

¹⁵⁰ *Codex ep.*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹⁵¹ BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 116-17.

napisao mu je da se nada kako je i Olah sačuvao iste bratske osjećaje za njega,¹⁵² što mu je Nikola u ožujku i potvrdio dugačkim pismom iz Ghenta. On se također sjećao svojih mladih dana, kada je Brodarića štovao kao svog gospodina i drugog oca. Iako ga se često sjećao, Olah mu nije češće pisao da ih ne bi klevetnici ocrnili kod njihovih vladara. No, Nikola se ponovno vratio na nužnost sklapanja mira između Ferdinanda i Zapolje, jer je točno predvidio da će u suprotnom Ugarskom zavladati *albocapuciati*, odnosno Osmanlije s bijelom čalmom.¹⁵³

Iz pisma iz travnja 1536. saznaje se ponešto i o Brodarićevim zdravstvenim problemima, koji su ga pratili cijeli život. Već nakon završetka ne baš uspješnih mirovnih pregovora u Óváru (1533), Schepper je Olahu napisao da je Brodarić napustio Budim i išao prema Veneciji, kako bi vratio zdravlje.¹⁵⁴ U pismu iz travnja 1536. Stjepan je prijatelju Nikoli pisao o svojim već starim tegobama u vezi s bubrežima te o tomu da je, dok mu je pisao, već bio obučen u pancirnu košulju i spreman otići na liječenje u toplice u Sieni (*Senensium*).¹⁵⁵ Zadnjih mjeseci života, iako je bio bolestan, Stjepan je korespondirao s prijateljima i nadao se da će još vidjeti nekolicinu njih, među njima i Olaha, kojemu je pisao u rujnu ili listopadu 1539. godine. Tada ga je obavijestio da se sprema posjetiti ga bilo gdje. Nikola mu je, pak, odgovorio da će on njega posjetiti u njegovom domu u Vacu, s Ferdinando-vom dozvolom.¹⁵⁶ No, dva prijatelja nisu se nikada više sreli. Dana 17. studenog, Olah je poslao tužnu vijest o Brodarićevoj smrti starom zajedničkom prijatelju Nádasdyju, navodeći da se nije mogao suzdržati od plača kada je za to saznao.¹⁵⁷ Kod Antuna Vrančića postoji više datuma Brodarićeve smrti – 8. ili 17. studenog, ili 15. prosinca.¹⁵⁸ Olah je u naslovu epitafa posvećenog Brodariću napisao da je umro 7. studenog,¹⁵⁹ što još više komplicira dataciju. No, dvije Olahove tvrdnje mogu donekle pomoći oko datacije Stjepanovog rođenja. Prema Nikoli, Stjepan je 1533. već bio stariji čovjek, *propter aetatem provectam*,¹⁶⁰ a kako je gore spomenuto u Olahovom pismu iz ožujka 1536. on je Brodarića smatrao drugim ocem.

S druge strane, Olahov epitaf za Brodarića, iako prepun žanrovskih klišeja, odražava stvarnu autorovu bol zbog gubitka prijatelja.¹⁶¹ Brodarić se i prije ovog

¹⁵² *Codex ep*, 26. 2. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Napulja.

¹⁵³ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 36-37 - 30. 3. 1536, Olah Brodariću iz Ghenta.

¹⁵⁴ *Codex ep*, 12. 4. 1533, Schepper Olahu iz Beča.

¹⁵⁵ *Codex ep*, 22. 4. 1536, Brodarićevo pismo Olahu iz Rima.

¹⁵⁶ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 39.

¹⁵⁷ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1886, 39.

¹⁵⁸ BIRNBAUM 1986, „Man of honor“, 120.

¹⁵⁹ *Epitaphium Stephani Broderici/Episcopi Ecclesiae Vaciensis mortui septima/Mensis Nouembris: Anno Domini 1539 – The Carmina* (NEAGU 2003), 333.

¹⁶⁰ Sam Brodarić je napisao 1532. *Homo iam in senium vardens* - BIRNBAUM 1986, „Man of honor“, 101.

¹⁶¹ *Hac iacet inclusus gelida Brodericus in Vrna/ Cui decus, & nomen pulchra Corona dedit./ Phoebus in aethereo donec clarescet olympo/ Dum tenebras densas Cynthia clara fugat./ Semper*

epitafa pojavio u Olahovoj poeziji. Nikola je 1536. u dvije pjesme adresirane Kálnaiu stavio Brodarića na prvo mjesto između nekoliko najboljih prijatelja: *Et Brodericus erit (quamuis de littore nostro/ Inuitus cessit) Praesul in ore meo*, kao i *Quos inter Brodericus erit Praesul mea cura/ Doctrina praestans...*¹⁶²

Zagrebački biskup i kancelar Ferdinanda I Habsburškog

Iako su ga njegovi prijatelji sa Zapada preklinjali da ne dopusti da ga *spiritus Hungarus* vuče natrag u Ugarsku, Nikola se vratio iz egzila, izgleda ne žaleći za onim što je ostavio u Belgiji.¹⁶³ U teškim uvjetima rata i uništenja, Olahova politička karijera zapravo je počela Ferdinandovim pozivom u kraljevsku kancelariju, 1542. godine. Istodobno je ispunio i svoj san postavši biskup.¹⁶⁴ Stoga u dvije Ferdinandove diplome Nikoli iz 1548. i 1558. kralj je naveo da ga *episcopum Zagrabiensem et cancellarium nostrum renunciavimus*, i to još u Pragu u kolovozu 1543. (bio je uveden u Zagrebačku biskupiju 1544).¹⁶⁵ Kralj je stolnobiogradskog kanonika Olaha naumio postaviti za egerskog ili transilvanskog biskupa. No, na savjet ugarskog primasa Pavla Varde, imenovao ga je zagrebačkim biskupom. Ipak, u historiografiji se još traže odgovori zašto je postao biskup tek s 50, jer oni plemićkog podrijetla su u prosjeku to postajali s 25 godina.¹⁶⁶

Kao i u slučaju njegovog nasljednika Vuka Gyulaya, neki istraživači postavljaju i pitanje može li se Nikolu uopće uvrstiti u redosljed zagrebačkih biskupa. Naime, Ferdinand ih je imenovao, ali papa ih nije potvrdio niti odobrio primiti biskupsko posvećenje. Njih nema u redosljedu zagrebačkih biskupa u Eubelovoj *Hierarchia catholica*.¹⁶⁷ Štoviše, papa Julije III, imenujući 4. srpnja 1550. Olaha egerskim biskupom, nazvao ga je “transilvanskim klerikom”. Istoga dana papa je imenovao Pavla Gregorijanca zagrebačkim biskupom i u buli imenovanja naveo je da je “biskupska stolica ispražnjena smrću Šimuna Erdödyja”, dakle 1543. godine.¹⁶⁸

erit Stephani virtus: doctrina perennis/ Sancta fides: probitas: & pietatis amor/ Pontificis sacro uixit decoratus honore/ Cuius in offitio sedulus usque fuit./ O faelix claros patriae qui uidit honores/ Illius ast cladem cernere non uoluit./ Dum nullam potuit nostris adhibere medelam/ Hisce malis: subito migrat ad Astra poli. - The Carmina (NEAGU 2003), 333. Čini se da postoji više varijanti epitafa za Brodarića, vidi NEAGU 2003, 21, 352. Vidi i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 143.

¹⁶² The *Carmina* (NEAGU 2003), 304, 308.

¹⁶³ Olahus je među ostalim napisao Schepperu iz Bruxellesa 7. 3. 1533.: *Libertas magna erit mihi in patria homini non admodum ambitioso sed paucis contento, non deerunt isthic etiam si non tam multi, quam hic, ac non pauci viri, et plures hic docti codices, quarum conversatio et tractatio me perinde delectabit, acsi in media essem Italia* itd. - *Codex ep*, 313.

¹⁶⁴ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 152-53.

¹⁶⁵ Vidi originale u TONK 1969, 21-31. Vidi i *Chronicon*, 40.

¹⁶⁶ GYÖNGYVÉR 1999, 5.

¹⁶⁷ EUBEL 1923, 338.

Ipak, i Olah i Gyulay su se potpisivali kao zagrebački biskupi, a zagrebački kaptol ih je priznavao. Najvjerojatnije ih ni papa nije baš doživljavao kao uzurpatore, jer bi postupak prema njima inače bio posve drukčiji.¹⁶⁹

U skladu s Krčelićem, čini se kako je zagrebačka crkva s „jedinственom radošću“ primila vijest da je Ferdinand promaknuo Olaha, kako svjedoči pismo posljednjeg iz Beča iz 8. rujna 1543, u kojemu je zahvalio kaptolu. Nikola se pobrinuo za materijalnu ostavštinu biskupa Erdödyja. On je, sedam dana prije Šimunove smrti, predao Ferdinandu njegov zapis. Prema njemu, među ostalim, Šimun je svoje biskupske ukrase (mitre, biskupski štap, križ, svijećnjaci, zlatno prstenje itd.) ostavio Crkvi, a Nikola je odredio da sve to bude zapečaćeno u posebnom ormaru.¹⁷⁰

No, relativno malo se može reći o Olahovom petogodišnjem biskupovanju. Olah je u istom pismu iz rujna 1543. otkrio da se neće moći brinuti za zagrebačku crkvu, jer će kao Ferdinandov kancelar biti zauzet kraljevskim poslovima na dvoru – ali da će taj posao biti koristan i Crkvi i Kaptolu i domovini. Žalio je Slavoniju i biskupiju zbog pustošenja, pripisujući to grijesima i nadajući se da će ih Bog odvratiti.¹⁷¹ Poznato je, pak, da je već za vrijeme kralja Matijaša započeo proces sekularizacije višeg klera. Sve veći broj crkvenih dostojanstvenika jedva da su imali ikakve crkvene aktivnosti; umjesto toga radili su u kraljevskoj kancelariji, bavili su se diplomacijom kao poslanici, sudjelovali su u bitkama i lovu, studirali su klasične pisce te su obogaćivali svoje biblioteke i ukrašavali svoja crkvena sjedišta u renesansnom stilu.¹⁷²

S druge strane, Olah je u velikoj mjeri zaslužan za izgradnju obrambene utvrde u Sisku, za koju je podupro i pohvalio zagrebački kaptol. On je intervenirao kod Ferdinanda za dozvolu za gradnju i pomoć, tako da su radovi mogli početi 1544, nakon što su iz Italije došli majstori graditelji. Na taj način, u listopadu 1545. već je postavljen prvi kaštelan utvrde Ivan Tominić. Ferdinand je nametnuo podanicima Kaptola i zagrebačke crkve posebni četverogodišnji prirez za tu gradnju; na Olahove molbe je u ožujku 1545. u Sisak usmjerio pomoć klera iz Wormsa, a u kolovozu 1546. poklonio mu je i takozvani porez kraljevstva. Olah se Kaptolu ispričao što mu i sam nije mogao pružiti novčanu pomoć, jer i on na biskupskim posjedima mora „držati granicu“, ali da će to učiniti čim bude mogao. Savjetovao je Kaptolu, također, da se ponašaju kao da je on već dao potporu kako bi i hrvatski velikaši, prema njegovom primjeru, pomogli. Nagovorio je i Ferdinanda da, preko

¹⁶⁸ *Ibidem.*

¹⁶⁹ LUKINOVIĆ (1995), 239.

¹⁷⁰ KRČELIĆ 1770, 221-22, 225-26.

¹⁷¹ KRČELIĆ 1770, 225.

¹⁷² BITSKEY 1999, 230.

bana Nikole Zrinskog, zatraži od svih hrvatskih plemića potporu za izgradnju Siska. I neki drugi ugarski velikaši su trebali pomoći sisačkoj tvrđavi, isto u obliku desetine Kaptolu. U slučaju Ladislava Banffyja iz utvrde Donje Lendave (danas u Sloveniji), Ferdinand je, uz pristanak Olaha, dodijelio Kaptolu mogućnost da ga crkvenom kaznom prisili na davanje desetine (29. prosinca 1547, iz Augsburga). Godine 1548. (24. kolovoza), Ferdinand je oslobodio sve kaptolske podanike svih kraljevskih taksi i izvanrednih prireza te pomoći Slavonskom Kraljevstvu na pet godina, a Jurju Frankapanu Slunjskom, Petru Erdödyju i Stjepanu Banffyju naložio je platiti desetinu Kaptolu.¹⁷³

U kontekstu početka gradnje sisačke utvrde, u pismu iz 1544. napisao je da će, u slučaju da to bude moguće, sljedeće jeseni doći u Zagreb.¹⁷⁴ Ipak, malo je vjerojatno da je u Zagrebu uopće boravio¹⁷⁵ (takva situacija je bila dosta česta u to vrijeme), jer je stalno slijedio kralja, kako se da zaključiti prema dokumentima koje je potpisao kao kancelar. Prema Krčeliću, za sufragana i upravitelja biskupije (administratora) postavio je velikog prepošta Jurja Tompu (Stjepan Čegledi je trebao upravljati pravnim poslovima, gospodarstvom i ostalim svjetovnim stvarima),¹⁷⁶ dok je on sam boravio u Bratislavi, Pragu, Beču i Wormsu. Ipak, on je doista vršio svoju biskupsku vlast. To se vidi iz isprave kojom je u prosincu 1545. oduzeo zagrebački kanonikat humanistu Trankvilu Andreisu (diplomatu Habsburgovaca te bivšem Brodarićevom prijatelju i Zapoljinom privrženiku)¹⁷⁷ i dao ga određenom Kristoforu Mikuliću, budući da se na dvostruki poziv njegova generalnog vikara Trankvil nije želio vratiti u Zagreb. U Nadbiskupskom arhivu nalaze se četiri Olahove darovnice nadarbinskih predija. Nijedna od njih nije izdana u Zagrebu, ali svjedoče da je Nikola doista upravljao biskupijom.¹⁷⁸ Štoviše, prema Krčeliću, Olah, kojeg jako hvali i kao učenjaka, pokazao je naklonost zagrebačkoj crkvi i ispunio je ono što joj je obećao te ju je uvijek podržavao, ostavljajući na taj način „vječnu čežnju za sobom“.¹⁷⁹ Nikola je za upravljanje Zagrebačkom biskupijom dobio pohvale i od kralja Ferdinanda.¹⁸⁰ Njegov biskupski grb sačuvan je na svega

¹⁷³ KOLANOVIĆ i IVANOVIĆ 1993, 122-31; KRČELIĆ 1770, 11, 225-28.

¹⁷⁴ KRČELIĆ 1770, 225.

¹⁷⁵ Čini se da je prvi to mislio KRČELIĆ 1770, 228.

¹⁷⁶ KRČELIĆ 1770, 225. Prema drugim izvorima, Olahov predstavnik u Zagrebu bio je Pavao Zondi (tada lektor, drugi zagrebački kanonik po važnosti nakon Tompe, a kasnije i sam veliki prepošt biskupije, KRČELIĆ 1770, 228, 236, a spominje se i Pavao Gregorijanec, budući zagrebački biskup, kao njegov vikar – LUKINOVIĆ 1995, 247.

¹⁷⁷ Originalni dokument čuva se u arhivu franjevačkog samostana Jastrebarsko, bez oznake, prema LUKINOVIĆ 1995, 240, bilj. 11. Vidi i BIRNBAUM 1986, Man of Honour, 123.

¹⁷⁸ Nadbiskupski arhiv Zagreb, *Acta donationalia*, 7/12, citirano kod LUKINOVIĆ 1995, 240, bilj. 12.

¹⁷⁹ KRČELIĆ 1770, 228.

¹⁸⁰ TONK 1969, 23, 29.

nekoliko utisnutih pečata njegovih isprava, a prikazan je i na njegovom portretu u njegovom djelu o crkvenom sinodu u Trnavi, objavljenom u Beču 1560. godine (vidi gore sliku).¹⁸¹

Da je Olah vrlo visoko kotirao kod Ferdinanda u to vrijeme vidljivo je i po tome što je 1546. postao kum kraljevoj kćeri Johanni. Godine 1547. sudjelovao je na strani pobjedničke vojske cara Karla V i njegovih saveznika u Schmalkaldskom ratu (1546-1547) protiv luterana i bio je među Ferdinandovim vojnicima u odlučujućoj bitci kod Muehlberga (*Mylpergh*, 24. travnja 1547). Odmah poslije toga sudjelovao je i u gušenju pobune protiv Habsburgovaca u Češkoj.¹⁸² Nakon

¹⁸¹ Vidi KLAJČ 1980, 305. Vidi i ZMAJIĆ 1945, 479; LUKINOVIĆ 1995, 239. Vidi opis Olahovog grba u originalima Ferdinandovih diploma iz 1548. i 1558. u TONK 1969, 23-4, 30-31, kao i njihove fotografije na internetskoj adresi: http://hu.wikibooks.org/wiki/C%C3%ADmerhat%C3%A1roz%C3%B3/Ol%C3%A1h_c%C3%ADmer (pristup ostvaren 29. 9. 2010.).

¹⁸² *Chronicon*, 40. Vidi i Ferdinandove diplome u TONK 1969, 23, 29.

toga, car je Nikolu krajem 1548. unaprijedio imenovavši ga u Bratislavi egerskim biskupom,¹⁸³ drugim po važnosti u Ugarskoj nakon ostrogonskog nadbiskupa. Godine 1548. Ferdinand mu je izdao i diplomu o potvrdi plemstva (*confirmamus et... nova nobilitate donamus*), njemu i obiteljima njegovog brata i sestara.¹⁸⁴

Iduće godine Olah je uveden za egerskog biskupa,¹⁸⁵ međutim, rijetko je posjećivao svoju dijecezu. Čak su i njegove knjige ostale u Beču,¹⁸⁶ koji je nakon 1542. postao jedno od Olahovih stalnih boravišta. U vrijeme kada je postao egerski biskup, Nikola je bio i tutor Ferdinandove djece. Tijekom tog perioda najviše je boravio u Augsburgu i njegova korespondencija s Ugarskom često je bila ograničena na probleme u vezi s njegovom imovinom.¹⁸⁷

Ostrogonski nadbiskup, barun Carstva i regent ugarske krune. Škola u Trnavi

Olah je jedno duže vrijeme bio pod utjecajem svjetovnjačkog humanizma i čini se da je služio svoju prvu misu tek u veljači 1552. u Bratislavi. No, već iste godine supotpisao je Ferdinandovu naredbu transilvanskom princu Andriji Batoru da *religionem Catholicam omni studio defendat*, te da *sectam Lutteranam extinguat*.¹⁸⁸ Iduće godine (1553), Olah je zasjeo na ostrogonsku stolicu primasa Ugarske, nakon što ga je Ferdinand imenovao na to mjesto u svibnju, na saboru u Sopronu.¹⁸⁹ Otada nadalje živio je prema najkonzervativnijim tradicijama Katoličke crkve i nastojao joj vratiti moć i bogatstvo, postajući novi vlastelin starog kova. Vjerska tolerancija, nadahnuta od Erazma, nije više karakterizirala njegovo razmišljanje, iako je sačuvao neke ideje velikog mislioca. Inicirao je protureformaciju u Ugarskoj, budući da je širenje protestantizma ondje uzelo maha u to vrijeme, čini se potpomognuto Erazmovim idejama.¹⁹⁰ Olah je čestim vizitacijama, provincijskim sinodima (1560, 1561, 1562, 1564, 1566) i administrativnim dekretima pokušao ojačati i unaprijediti katolicizam. Uznastojao je, također, iskorijeniti ponašanje svećenika protivno pravilima Katoličke crkve te učvrstiti njihov položaj u druš-

¹⁸³ *Chronicon*, 40.

¹⁸⁴ Original isprave u TONK 1969, 21-24.

¹⁸⁵ *Anno 1548 bekam Ferdinandus der König nach Absterben Perenii, des Bischoffs, die Stadt Erlau, samt andern Vestungen. Nicolaus Olahus wird an Statt Perenii zu Erla Bischoffs anno 1549.* – citirano u BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 153.

¹⁸⁶ Olahova važna biblioteka reflektirala je njegove humanističke interese i njegov status među suvremenicima - BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 157, 164-65, 356, bilj. 125; NEAGU 2003, 43-4.

¹⁸⁷ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 153; NEAGU 2003, 31 (i bilj. 19).

¹⁸⁸ *Magyar Történelmi Tár*, sv. 19, Budapest, 1896, 6. Vidi i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 154.

¹⁸⁹ *Chronicon*, 41.

¹⁹⁰ BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 135, 137; BITSKEY 1999, 242-43.

tvu.¹⁹¹ Kao dokaz uvažavanja Nikolinih usluga za Crkvu, papa Pio IV ga je 1563. pozvao na treću sjednicu Tridentskog koncila. Nikola najvjerojatnije nije otišao osobno, već je poslao kninskog biskupa Andriju Dudića.¹⁹² Ipak, njegova aktivnost kao jednog od najvažnijih predstavnika protureformacije u Ugarskoj bila je osnovana na odlukama tog sinoda.¹⁹³ No, ugarsko katoličko svećenstvo nije bilo dovoljno snažno u 16. stoljeću da zaustavi napredak protureformacije. Sinodi u Trnavi koje je sazvao nadbiskup bili su slabo posjećeni, a crkvena disciplina nije bila obnovljena do željene razine.¹⁹⁴

U “kraljevskoj Ugarskoj” pod habsburškom vlašću nije nastao kulturni centar kakav je bio prinčev dvor u glavnom transilvanskom gradu Gyulaféhváru (Alba Iulia), koji se smatra nasljednikom dvora u Budimu nakon 1541. (ono što je ostalo od ugarskog kraljevskog dvora pobjeglo je tamo). Umjesto toga, neki aristokratski dvorovi postali su središta intelektualnog života. Obitelji Nádasdy, Zrinski, Batthyáni, Thurzó, Ecsedi Báthori te Perényi živjele su u renesansnom stilu i bile su zaštitnice umjetnika i znanstvenika.¹⁹⁵

Nadbiskup Nikola Olah je, također, bio jedan od ondašnjih podupiratelja kulture i obrazovanja. Prepoznavši njihovu ulogu i u jačanju katolicizma, Nikola je restrukturirao i cijeli obrazovni sustav, vjerski i svjetovnjački u Trnavi (Nagyszombat, Tyrnau, danas u Slovačkoj), koja je od 1543, kada je Ostrogon došao u osmanske ruke, bila sjedište Ostrogonske nadbiskupije. Naredio je da svaki župnik u Ugarskoj angažira učitelja (*ludi magister*),¹⁹⁶ u skladu sa zaključcima Tridentskog koncila. U Trnavi je dao urediti elegantnu rezidenciju za sebe, kao ranije u Bratislavi i Beču. Olahov san, seminar u Trnavi bio je službeno utemeljen u veljači 1558. godine. Program predavanja bio je zasnovan na *septem artes liberales*. Ipak, na popis literature u Olahovoj školi nije bio stavljen, među ostalim, ni Erazmo Roterdamski. Razlog je bio očit: 1559. papa Pavao IV objavio je *Index librorum prohibitorum*, koji je osudio djela oko 550 autora, među kojima i Erazmova. No, pod Olahovom zaštitom nastala je prava međunarodna zajednica:

¹⁹¹ Vidi primjerice FIRU i ALBU 1968, 63-5; BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 154, 156, 161-62; BEKE 1993, 19-25; NEAGU 2003, 226-28.

¹⁹² Riječ je, dakako, o 19. koncilu u Trentu, koji je trajao od 1545. do 1563. (1545-1549, 1552-1562, 1562-1563.); vidi na primjer o tom koncilu O'MALLEY 2002. Kad je Olah pozvao na Koncil, papa Pio IV mu je napisao: *Quae in cleri tui moribus sunt emendanda, quam commodissime fieri poterit, inverea correctis, te ad praestandum tuum Deo et Ecclesiae Catholicae officium cum opus fuerit para.* – citirano u BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 161 i 357, bilj. 144. LUPAŞ 1927, 121-22, kao i BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 155-56, 160 smatrali su da je išao osobno, ali njegovo ime ne postoji u službenim dokumentima Koncila, vidi NEAGU 2003, 226, 228, 231.

¹⁹³ Vidi primjerice LUPAŞ 1927, 122-23.

¹⁹⁴ BITSKEY 1999, 248.

¹⁹⁵ BITSKEY 1999, 250-56.

¹⁹⁶ FIRU i ALBU 1968, 47.

đaci su bili miješanog etničkog podrijetla, kao i profesori (46 njih), mnogi od njih čuveni učenjaci.¹⁹⁷ Godine 1561. Olah je pozvao isusovce u Ugarsku, koji su 1567. jedini do predavali ondje;¹⁹⁸ iste godine trnavska je škola nestala u požaru. No, pod Olahovom zaštitom nastala je prava međunarodna zajednica: đaci su bili miješanog etničkog podrijetla, kao i profesori (46 njih), mnogi od njih čuveni učenjaci.¹⁹⁹ Neki istraživači smatraju da je njegovo vrijedno djelovanje u ugarskom obrazovanju baš ono zbog čega je Olahovo ime još živo, a ne njegov doprinos književnosti.²⁰⁰ Također je kovao planove o utemeljenju tiskare u službi kaptola katedrale. Olah je namjeravao pretvoriti Trnavu u pravi intelektualni centar te je uskoro bila nazvana *parva Roma* ili *slovensky Rym*.²⁰¹ Olah je tijekom vremena bio i mecena mnogim mladima podrijetlom iz Ugarske: Johannes Sambucus, Ferencz Forgács, Miklós Istvánffy i Andrija Dudić studirali su s njegovom pomoći, vjerojatno kroz njegovu fondaciju u Beču.²⁰²

Iz ovih kasnijih Olahovih godina datira i njegova pragmatičnija, uglavnom teološka proza (iako njegove *Carmina* sadržavaju i mnoge religijske teme). Poput mnogih drugih humanista srednje Europe u 16. stoljeću, u starosti nije više pisao poeziju.²⁰³ Njegova tri teološka djela u prozi, *Breviarum*, *Ordo et Ritus* te *Praecipua*, postala su također predmetom kritičke analize tek nedavno.²⁰⁴ Ona su trebala poslužiti kao priručnici katoličkim vjernicima. Zanimljivo je i da je Nikola počeo objavljivati: gore spomenuta djela tiskana su u razdoblju 1558-1561, odnosno prije treće sjednice Tridentskog koncila.²⁰⁵ Ne sadržavaju mnoge origi-

¹⁹⁷ O tome vidi više kod BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 154-63. Vidi i NEAGU 2003, 225, 234. U vezi s Olahovim pregovorima s Jacopom Lainezom, drugim generalom isusovačkog reda, o utemeljenju škole u Trnavi i njihovim neobjavljenim pismima u *Archiva Societatis Jesu* vidi u NEAGU 2003, 175-80.

¹⁹⁸ Olah je prvi pozvao isusovce 1561, međutim šest godina poslije njihova misija otišla je iz grada jer njezini članovi, uglavnom stranci koji nisu govorili mađarski, nisu uspjeli poništiti uspjeh reformacije. - BITSKEY 1999, 248.

¹⁹⁹ O tome vidi više kod BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 154-63. Vidi i NEAGU 2003, 225, 234. U vezi s Olahovim pregovorima s Jacopom Lainezom, drugim generalom isusovačkog reda, o utemeljenju škole u Trnavi i njihovim neobjavljenim pismima u *Archiva Societatis Jesu* vidi u NEAGU 2003, 175-80.

²⁰⁰ Vidi primjerice FIRU i ALBU 1968, 65, 67; BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 152.

²⁰¹ Vidi primjerice BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 158-60.

²⁰² BEZDECHI 1939, 119-20; BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 164; NEAGU 2003, 56-62.

²⁰³ NEAGU 2003, 57-8, 245-60, 263.

²⁰⁴ Njih je također po prvi put kritički analizirala NEAGU 2003, 13-4, 224-60.

²⁰⁵ *Breviarum Secundum Vsum Almae, et Metropolitanae Eccelsiae Strigoniensis* [...], Vienna (Raphael Hoffhalter), 1558; *Ordo et Ritus Sanctae Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis* [...], Vienna (Collegium Caesareum Societatis Iesu), 1560; *Catolicae, Ac Christianae Religionis Praecipua* [...], Vienna (Collegium Caesareum Societatis Iesu), 1560. (i Vienna, Raphael Hoffhalter, 1561.) – citirano u NEAGU 2003, 401-02.

nalne teološke koncepte, ali se bave mnogim temama koje su bile uzete u obzir samo na završnim zasjedanjima Koncila (1562-1563). Stoga se ta Olahova djela mogu uvrstiti među mnoge važne doprinose pojedinih teologa koji su pokušali reformirati Crkvu iznutra – uostalom, kao što je zamišljao i Erazmo. Što se tiče Nikolinih teoloških djela, čini se da je od suvremenika na njega najviše utjecao isusovac Petrus Canisius, sa svojom *Summa Doctrinae Christianae (Catechismus Major)*. Njegovi najviše citirani izvori su Augustin, Ambrozije, Origen, Klement i sl. No, grčki crkveni oci, poput Ivana Krizostoma (Zlatoustog), Vasilija Velikog ili Ivana iz Damaska, koje pravoslavna crkva posebno štuje, također su prisutni. Kod Olaha, Rimaska i Bizantska crkva predstavljaju staru kršćansku tradiciju, u opoziciji prema protestantizmu.²⁰⁶

Za sve njegove zasluge za ugarsku i habsburšku kuću, Ferdinand je Olahu 1558. izdao drugu diplomu o potvrdi plemstva, ponovno za njega i cijelu njegovu obitelj. Njom je proglašen barunom Carstva, s grbom i crvenim pečatom.²⁰⁷ No, Nikolu su čekale još veće časti od cara. Kako hrvatski velikaši nisu htjeli samo prihvatiti sina Maksimilijana za Ferdinandovog nasljednika (kao u Češkoj i Njemačkoj), nego su tražili da se ugarski kralj bira, Ferdinand je stalno odlagao saziv sabora. Uz to je, u lipnju 1562, umro palatin i Olahov prijatelj Toma Nádasdy. Kralj je ostavio tu funkciju nepopunjenu te je iste godine Olaha imenovao regentom ugarske krune (*locumtenens regius*).²⁰⁸ Na taj način, Nikola Olah je u svojim rukama koncentrirao najviše funkcije u ugarskoj državi i crkvi. No, već 1563. okrunio je u Bratislavi Maksimilijana za ugarskog kralja. Iduće godine, u katedrali Sv. Stjepana u Beču, predvodio je pogrebne obrede i održao posmrtni govor na sprovodu cara Ferdinanda. Nakon toga je vjerojatno dosta oslabio Olahov utjecaj na habsburškom dvoru, jer se čini da mu car Maksimilijan nije bio previše sklon. Nikola je zadnji put sudjelovao u nekoj vojnoj operaciji 1566. u opsadi utvrde Óvár (danas Mosonmagyaróvár), tada u rukama luterana.²⁰⁹

Kraj njegovog života i nasljednici

Započela sam upitnicima u vezi s Olahovim rođenjem i podrijetlom, a završit ću na sličan način, jer nije potpuno jasno ni kada je umro. To se dogodilo ubrzo nakon požara u njegovoj školi. No, prema zapisniku koji je sastavio njegov poznanik Benedek Zerchecky, umro je u Trnavi 17. siječnja 1568. godine. Prema

²⁰⁶ BIRNBAUM 1986, 159; NEAGU 2003, 13-14, 82, 233-41.

²⁰⁷ *...confirmamus et... nova nobilitate damus et donamus..., veri barones ac nobiles utuntur, fruuntur et gaudent, talesque barones ac nobiles vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, praeeminentiae, status, gradus et dignitatis existant, perpetuo dici, nominari et haberi volumus.* - TONK 1969, 24-31.

²⁰⁸ Vidi primjerice KLAJIĆ 1980, 304-05.

²⁰⁹ Vidi primjerice BEZDECHI 1939, 30; BIRNBAUM 1986, Nicolaus Olaus, 162.

drugom Olahovu suvremeniku, Alexiusu Horányiju, umro je 14, prema drugima 16. siječnja iste godine.²¹⁰ Ono što je sigurno jest da je, prema svom testamentu, bio pokopan u crkvi Sv. Nikole u Trnavi,²¹¹ koju je sam dao obnoviti. Na nadgrobnom spomeniku stoji njegov vlastiti epitaf: *Conditur hoc moriens tumulo Nicolaus Olahi/Qui praesul vivens Strigoniensis erat.*²¹²

U Olahovom testamentu iz 1562. njegov je glavni nasljednik bio njegov nećak, Nikola Olah-Császár, sin njegove starije sestre Ursule i njezinog prvog supruga Kristofora Császára. Mlađi Nikola je najvjerojatnije trebao prenijeti dalje prezime Olahus.²¹³ No, zanimljivo je da nije samo humanist Olahus povezan s hrvatskom poviješću, nego i njegov nećak. Nikola Olah-Császár oženio se Anom, sestrom kneza Franje Frankapana Slunjskog, koji je od 1567. do 1572. bio ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (zajedno sa zagrebačkim biskupom Jurajem Draškovićem). Ana (*Anna Zluny*) također je više puta spomenuta kao nasljednica u Olahovom testamentu. O njihovom istoimenom sinu (Nikola) nije ništa poznato, međutim njihova kći se udala za Ferencza Derssfyja. U njihovom braku rodila se Orsolya Derssfy, koja se 1612. udala za Miklósa Esterházyja, kasnije grofa i ugarskog palatina.²¹⁴

Zaključak

Nikola Olah, najveći ugarski humanist svoje generacije i prvi rumunjski humanist te prelat i političar, imao je veliku ulogu u kulturnom, vjerskom i političkom životu Ugarske 16. stoljeća. On je bio treća po redu istaknuta osoba rumunjskog podrijetla u povijesti Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, nakon Janka Hunjadija i njegova sina kralja Matijaša Korvina (tri generacije). S njima je vjerojatno bio i rodbinski povezan, kao i s vlaškim knezom Vladom III Drakulom Ţepešom. Može se tvrditi da je Olahova cjelokupna kulturna aktivnost donekle slična drugom ugarskom (i hrvatskom) velikanu i ostrogonskom nadbiskupu, Ivanu Vitezu. On je oko sebe stvorio humanistički krug; obogatio dijecezansku biblioteku u Oradei koju su suvremenici nazivali "Atenom na Körösu" (Criş); imao je kontakte s talijanskim i poljskim učenjacima; poslao je mnogo mladića iz svoga kruga studirati u inozemstvu (pogotovo u Italiji); utemeljio je u Bratislavi sveučilište s teološkim fakultetom (tada važnim zbog husitske prijetnje), koje je prestalo raditi nedugo nakon njegove smrti; od njega je također ostala zbirka pisama.²¹⁵

²¹⁰ KRČELIĆ, 228. Vidi i LUPAŞ 1927, 123; BEZDECHI 1939, 29.

²¹¹ FIRU i ALBU 1968, 67-8.

²¹² Citirano kod FIRU i ALBU 1968, 68.

²¹³ MERÉNYI 1896, 136-59. Vidi i TONK 1969, 19.

²¹⁴ Na taj način, glavna je nasljednica humanista Nikole Olaha indirektno postala obitelj Esterházy, u čijem se arhivu (koji se nalazi u mađarskom državnom arhivu) čuvaju njegova pisma i diplome iz 1548. i 1558. - TONK 1969, 13, 19-20. Vidi i KLAJČ 1909, 47-9.

²¹⁵ BITSKEY 1999, 230-32.

No, Olah je važan za hrvatsku povijest ne samo kao ostrogonski nadbiskup ili regent Ugarske, nego i kao zagrebački biskup. Iako najvjerojatnije nije boravio na području svoje biskupije, prema sačuvanim izvorima on je doista njome upravljao. Olah je u velikoj mjeri zaslužan za izgradnju sisačke utvrde. Štoviše, u diplomi kralja Ferdinanda o potvrdi plemstva iz 1548. navodi se da je Olah Zagrebačku biskupiju vodio za najveću pohvalu (*summa cum laude*). S druge strane, unatoč različitim političkim opredjeljenjima, Nikola Olah je bio dobar prijatelj s hrvatskim prelatom, diplomatom i humanistom Stjepanom Brodarićem, što dokazuje i njihova korespondencija. Ipak, Brodarić nije bio jedina osoba iz hrvatskih zemalja za koju je Olaha vezalo prijateljstvo i s kojom se dopisivao. On je bio i zaštitnik i mecena drugim, mlađim Hrvatima čija su imena dobro poznata u hrvatskoj povijesti, poput Antuna Vrančića, Juraja Draškovića i Andrije Dudića. No, to će predstavljati, nadam se, temu budućih radova, u neku ruku kao prirodan nastavak ovoga prvog članka posvećenog „velikom mužu“ Nikoli Olahu, kako ga je Baltazar Adam Krčelić nazvao.

Bibliografija

Izvori

ALBU, Corneliu i CAPOIANU, Maria (1974) (ur.), *Nicolaus Olahus: Corespondența cu umaniști batavi și flamanzi*, București.

Athila – vidi GYÖNGYVÉR, Antal (1999).

BEL, Matthias (1735) (ur.), *Adparatvs ad Historiam Hvngrariae* [...], Posonii (Joannes Paulus Royer):

Nicolai Oláhi Archi-Episcopi Strigoniensis Hvngraria [...], 1-38. Ovo djelo je u bilješkama članka citirano kao *Hungaria*.

Nicolai Oláhi, *Compendiarum suæ Aetatis Chronicon*, 38-41. Ovo djelo je u bilješkama članka citirano kao *Chronicon*.

BRODARIĆ, Stjepan (1990), *Mohačka bitka 1526*, ur. Stjepan Sršan, Vinkovci, dvojezično izdanje.

The Carmina – vidi NEAGU, Cristina (2003), 291-352.

Chronicon – vidi BEL, Matthias (1735).

Codex ep. (Codex epistolarum) – vidi IPOLYI, Arnold (1875).

EPERJESSY, C. i JUHÁSZ, L. Introductio, u: *Nicolaus Olahus: Hungaria-Athila*, Bibliotheca Scriptoris Medii Recentisque Aevorum, Budapest, 1938, iii-viii.

FOGEL, I. i JUHÁSZ, L. (1934), *Nicolaus Olahus: Carmina*, Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum, Lipsae.

GYÖNGYVÉR, Antal (1999) (ur.), *Nicolaus Olahus: Ungaria. Atila*, Iași, dvojezično izdanje. Ovo djelo je u bilješkama članka citirano kao *Athila*.

HEGEDŰS, István (1906), Carmina Nicolai Olahi, *Hungaria litterarum spectantia*, Budapest, 371-427

Hungaria - vidi BEL, Matthias (1735).

HURMUZAKI, Eudoxiu de (1891), *Documente privitoare la istoria Românilor*, II/2, București.

IPOLYI, Arnold (1875), Előszó, u: *Oláh Miklós, II Lajos és Mária Királyné Titkára, Utobb Magy. Orsz. Cancellár, Esztergomi Érsek-Primás és Kir. Helytartó Levelezése*, Monumenta Hungariae Historica, serija *Diplomataria*, 25, Budapest, i-xv. Ova zbirka Olahovih pisama je u bilješkama članka citirana kao *Codex ep.* (*Codex epistolarum*).

KOLANOVIĆ, Josip, IVANOVIĆ, Jozo et al. (1993), *Sisak u obrani od Turaka: izbor građe 1543.-1597.*, Sisak-Zagreb.

KRČELIĆ, Baltazar Adam (1770), *Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrebiensis, Zagrabiae*.

LUKÁCS, László (1969) (ur.), *Monumenta Antiquae Hungariae*, tom I, 1550-1579, Monumenta Historica Societatis Jesu, sv. 101, Roma, Institutum Historicum S.I.

MERÉNYI, Lajos (1896), Oláh Miklós végrendelete, *Történelmi Tár*, I/1896, 136-59.

Literatura

ALBU, Corneliu (1968), La correspondance de Nicolaus Olahus avec Erasmus, *Revue Roumaine d'Histoire*, VII, 4/1968, 515-23.

BALOGH, Margit (1903), *Oláh Miklós Hungáriája mint művelődéstörténeti kútfő*, Budapest.

BEKE, Margit (1993), Oláh Miklós tevékenysége az Esztergomi érseki székben (1553-68), *Strigonium Antiquum*, 2/1993, 19-24.

BEZDECHI, Ștefan (1928-30), Familia lui Nicolae Olahus, *Anuarul Institutului de Istorie Națională* [Cluj], V, 63-85.

BEZDECHI, Ștefan (1939), *Nicolaus Olahus, primul umanist de origine română*, Aninoasa.

BIRNBAUM, Marianna (1986), *Humanists in a Shattered World: Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, UCLA Slavic Studies 15, Columbus – Ohio:

Nicolaus Olaus – Prince of Learning, Prince of the Church, 125-67, 351-58.

Man of Honour – Man of Peace: Stephanus Brodericus, 101-24, 345-50.

The Humanist Art of Science, 292-308, 383-85.

BIRNBAUM, Marianna (1993), *Croatian and Hungarian Latinity in the Sixteenth Century*, Zagreb (reprint gore spomenutog izdanja iz 1986).

BITSKEY 1999, István (1999), Spiritual Life in the Early Modern Age, u: *A Cultural History of Hungary: From the Beginnings to the Eighteenth Century*, ur. László Kósa, Budapest, 229-85.

BREZIANU, Andrei (1980), „Quirinus Narravit“: Nicolaus Olahus and Sir Thomas More's Background Information on the Turkish Question and Buda in the „Dialog of Comfort“, *Revue des études sud-est européennes*, XVIII, 3 (Juillet-Septembre), 399-412.

- BUCKO, Vojtech (1940), *Mikulás Oláh a jeho doba, 1493-1568* [...] Štúdiá zo slovenských dejín 16. storočia, Bratislava.
- DOMONKOS, L. (1987), Nicolaus Olahus, u: *Contemporaries of Erasmus: a biographical register of the Renaissance and Reformation*, ur. Peter G. Bietenholz i Thomas B. Deutscher, sv. III, University of Toronto Press, 29-31.
- EUBEL, C. (1923), *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, III, ur. W. Van Gulik, C. Eubel i L. Schmitz-Kallenberg, Monastarii (drugo izdanje 1960).
- FIRU, I.S. i ALBU, Corneliu (1968), *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolae Românu) (1493-1568)*, București.
- FODOR, Istvan (1987), Eine bisher unbekannte Handschriftliche Variante von Nicolaus Olahus «Hungaria», *Hungarian Studies* 3/1-2 (1987), 47-75.
- FODOR, Istvan (1990), *Oláh Miklós Hungáriája*, Budapest, 1990.
- Hrvatski biografski leksikon* (1989), Brodarić, Stjepan, sv. 2 (Bj-C), Zagreb, 352-53.
- KISS, Farkas Gábor, LÁNG, Benedek i POPA-GORJANU, Cosmin (2006), The Alchemical Mass of Nicholas Melchior Cibiniensis: Text, Identity and Speculations, *Ambix*, sv. 53, br. 2 (7.2006.), 143-59.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1909), Zanimljiv pečat hrvatskih banova Jurja Draškovića i Franje Frankapana (1567-1572), *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 10/1 (rujan 1909), 47-9.
- KLAIĆ, Vjekoslav (1980), *Povijest Hrvata*, 5. knjiga, treće izdanje, Zagreb.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan (1886), *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, Zagreb (reprint Zagreb, 1991).
- LUKINOVIĆ, Andrija (1995), Nikola Olah, u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, autori Juraj Batelja et al, Zagreb, 239-40.
- LUKINOVIĆ, Andrija (1995a), Nikola Olah, u: *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 157-58.
- LUPAȘ, Ioan (1927), Doi umaniști români în secolul al XVI-lea, u: *Studii, conferințe și comunicări istorice*, sv. I, București, 117-25.
- MANDUŠIĆ, Iva (2009), Ugarski povjesničar Nikola (Miklós) Istvánffy (1538.–1615.) i njegovo djelo *Historiarum de rebus Ungaricis* u hrvatskoj historiografiji, *Croatica Christiana Periodica*, 64/2009, 33–67.
- MANEA-GRGIN, Castilia (2006), Neobičan knez na moldavskom prijestolju: Hrvat Gašpar Graziani (1619-1620), *Povijesni prilozi*, 30/2006, 51-77.
- NEAGU, Cristina (2003), *Servant of the Renaissance. The Poetry and Prose of Nicolaus Olahus*, Bern-Berlin.
- NEAGU, Cristina (2009), The *Processus sub forma Missae* and Nicolaus Olahus, *Studi Umanistici Piceni*, Istituto Internazionale di Studi Piceni - Sassoferato, XXIX, 387-95.
- O'MALLEY, John W. (2002), *Trent and All That. Renaming Catholicism in the Early Modern Era*, Harvard University Press, Cambridge (Massachusetts) – London (treće izdanje, prvo izdanje 2000).
- ROERSCH, Alphonse (1904), La correspondance de Nicolaus Olahus, *Bulletin de la Société d'histoire et d'archéologie de Gand*, 11/1904, 297-307.

SZEMES, Jozsef (1936), *Oláh Miklós*, Esztergom.

TONK, Al. (1969), Diplomele de înnobilitare ale lui Nicolaus Olahus: Unele probleme privind genealogia familiei Olahus, *Revista Arhivelor*, 1/1969, 13-31.

TONK, Al. (1994), Cariera unui intelectual în secolul al XVI-lea, u: *De la umanism la iluminism*, Tîrgu-Mureş.

ȚEPELEA, Gabriel (1983), *Opțiuni și retrospective*, București.

ZMAJIĆ, Bartol (1945), Grbovi zagrebačkih biskupa i nadbiskupa, *Kulturno-poviestni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, Zagreb, 471-92.

The Humanist and Bishop of Zagreb Nicolaus Olahus (Nikola Olah, Nicolae Valahul or Românul, 1543-1548) and His Correspondance with Stjepan Brodarić

This article is dedicated to the important historical personality of the Hungarian-Croatian Kingdom, prelate, politician and humanist Nicolaus Olahus (1491/3-1568), who is not known enough in the Croatian historiography. In the article, the author intended to offer, according to published data, a short overview of his origins, church and political career, as well as his humanist work.

Nicolaus Olahus was the third prominent personality of Romanian origin in the history of the Hungarian-Croatian Kingdom after John Hunyadi (the Transylvanian voivod and regent of Hungary) and his son King Matthias Corvinus (three generations). Olahus was probably even their blood relative, as well as of the Wallachian prince Vlad III Dracula Țepeş. However, he is important for the Croatian history not only as an archbishop of Esztergom (Primate) and regent of Hungary, but also as a bishop of Zagreb. Although it is most probable he never resided in his bishopric, the sources reveal that he really performed his duties as a bishop. For example, the construction of the Sisak fortress is to a large extent his merit. Moreover, in Ferdinand's diplomas from 1548. and 1558. confirming Olahus' nobility, he earned from the king and emperor *summa cum laude* for his administration of the Zagreb bishopric. Olahus was also the most important Hungarian humanist of his generation and the first Romanian humanist. Therefore, the focus of the article is also put on his humanist work, which contains even a short description of what he called *Sclavonia Hungarica*. On the other hand, despite their political differences, Nicolaus Olahus was a good friend of the Croatian prelat, diplomat, and humanist Stjepan Brodarić (Stephanus Brodericus), as shown by their correspondence which is analyzed in detail here. Nevertheless, Olahus was bound by friendship and an active correspondence even with other historical figures originating from the Croatian lands. He was also the patron and protector

of these young Croats whose names later became well known in the Croatian history, such as Antun Vrančić, Juraj Drašković, and Andrija Dudić.

Ključne riječi: Nikola Olah, Stjepan Brodarić, Ugarska, hrvatska povijest, rumunjska povijest, Zagrebačka biskupija, humanizam, protureformacija, 16. stoljeće

Key words: Nicolaus Olahus, Stephanus Brodericus, Hungary, Croatian history, Romanian history, bishopric of Zagreb, humanism, Counter-Reformation, sixteenth century

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*